

บทที่ ๔

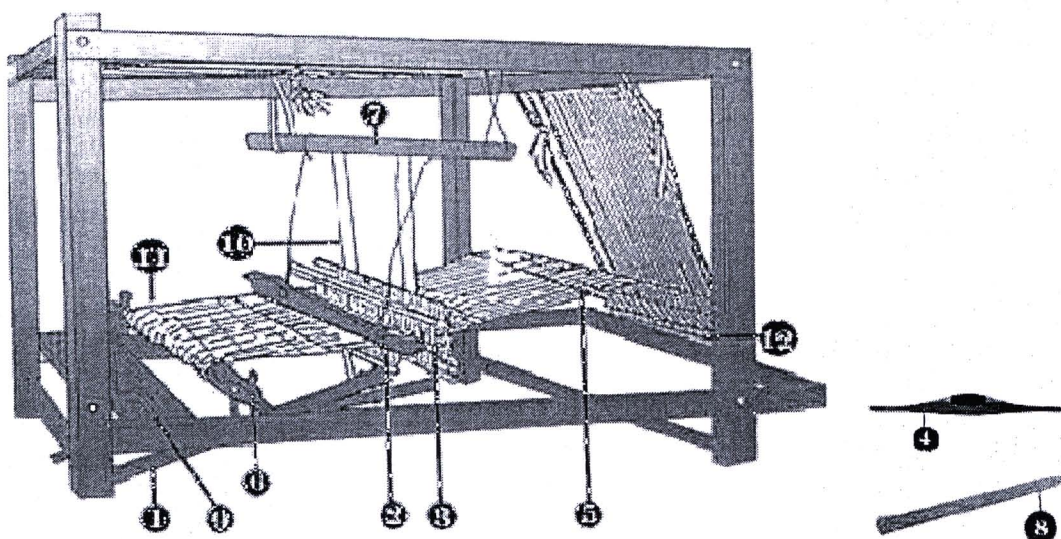
ผ้าขึ้นตีนจก : ภูมิปัญญาและอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชาวไทย-ยวนลับแล

ผ้าขึ้นตีนจกเมืองลับแล ตำบลฝายหลวง อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ เป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญา และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชาวไทย-ยวนลับแล ซึ่งมีอยู่หลายประเด็นที่น่าสนใจ ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการวิจัย ศึกษารวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาในผ้าขึ้นตีนจก ทั้งความเชื่อ ที่มาของลวดลายที่เป็นรูปสัญลักษณ์ในผ้าขึ้นตีนจก ตลอดจน เรื่องเล่า และตำนานท้องถิ่นที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นชาติพันธุ์ไทย-ยวนลับแล และความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับผ้าขึ้นตีนจก ซึ่งเป็นอัตลักษณ์ที่บ่งบอกความเป็นมา ชาติพันธุ์ และวิถีชีวิตของชุมชนในการสืบสานและอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นพร้อมทั้งสร้างความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมของตนเอง เพื่อส่งต่อสิ่งเหล่านี้ให้เยาวชนรุ่นหลังได้รักษา และสืบทอดความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนต่อไป

๔.๑. ผ้าขึ้นตีนจก อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์

๔.๑.๑ อุปกรณ์และกรรมวิธีการทอผ้าขึ้นตีนจก

<http://b.๑asphost.com/๔๕๕๒๐๑๐๑๕/HTML/method๒.html> (ระบบออนไลน์: ๕ มกราคม ๒๕๕๒) เสนออุปกรณ์ในการทอผ้าขึ้นตีนจก ไม้งานทอผ้าจะเป็นงานที่ถูกกำหนดให้ผู้หญิงทำ แต่ในการทำหรือสร้าง ซ่อมแซมอุปกรณ์ของงานทอผ้าก็เป็นงานของผู้ชายจะต้องทำ

รูป ๔.๑ แสดงเครื่องมืออุปกรณ์ในการทอผ้าขึ้นตีนจก

๑) กี่หรือหูก เป็นอุปกรณ์ในการทอผ้าให้เป็นผืนตามลวดลายที่ต้องการ

๒) ฟันหวีหรือฟืม มีลักษณะเป็นกรอบโลหะ ภายในเป็นซี่ถี่ ๆ คล้ายหวี แต่ละเส้นจะให้เส้นด้ายยื่นสอดเข้าไปช่องละเส้น เรียงลำดับตามความกว้างของหน้าผ้า จัดเส้นยื่นให้อยู่ห่างกันตามความละเอียดของผ้า

๓) ตะกอหรือเขา ลักษณะเป็นกรอบไม้ หรือโครงเหล็ก ภายในทำด้วยลวดหรือโลหะเล็ก ๆ มีรูตรงกลางสำหรับร้อยด้ายขึ้น ปกติมี ๒ ชุด ถ้าเพิ่มตะกอมาก จะสามารถสลับสายได้มากขึ้น

๔) กระสวยเป็นอุปกรณ์ที่ใช้ใส่ด้ายเส้นพุ่ง และนำด้ายพุ่งผ่านช่องว่างของฟันหวี แยกหมู่เส้นยืนออกแล้วสอดเส้นด้ายพุ่งกลับ เมื่อเส้นด้ายยืนขัดสับกันโดยทำสลับกับการกระทบฟืม เพื่อให้เส้นด้ายเรียงเข้าด้วยกันแน่นเป็นระเบียบ

๕) ไม้ไขว้ เป็นอุปกรณ์ที่ใช้ในการจัดเส้นด้ายให้เป็นระเบียบ

๖) ไม้ค้ำ ไม้ที่ใช้สอดด้ายเส้นยืนไว้ หลังจากนั้นด้ายเส้นยืน เพื่อทำให้เกิดลวดลายในการทอด้วยเทคนิคพิเศษ

๗) ไม้หาบหูก ใช้ประโยชน์ในการดึงด้ายให้ตึง

๘) ไม้คาบหรือหลาบ มีขนาด ๒-๓ นิ้ว ลักษณะแบนยาว ใช้สอดผ่านด้ายยืน และพลิกขึ้นทำให้เกิดช่องว่างให้กระสวยพุ่งผ่าน

๙) ไม้แป้นก็ ที่นั่งของผู้ที่นั่งทอ บางแห่งใช้ไม้แผ่น บางแห่งใช้ไม้ไผ่สอดด้วยแผ่นไม้ที่ใช้รองนั่ง

๑๐) เชือกเขา ใช้ดึงเข้ากับไม้หาบหูกให้ตึง

๑๑) แกนม้วนผ้า เป็นแกนที่อยู่ตรงกันข้ามกับแกนม้วนด้ายเส้นยืนใช้ม้วนผ้าที่ทอเสร็จ

๑๒) แกนม้วนด้ายยืน เป็นแกนสำหรับม้วนด้ายยืนเส้นด้ายยืนจะเรียงกันเป็นระเบียบจำนวนเส้นมีมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับความกว้างของหน้าผ้า และความละเอียดของผ้าความยาวของเส้นด้ายยืนเท่ากับความยาวของผ้าผืนนั้น แกนม้วนเส้นด้ายเส้นยืนจะมีที่สำหรับปรับความตึงความหย่อนของด้ายเส้นยืนซึ่งอยู่ด้านหลังเครื่องทอ

โดย ทรงพล ศิวานนท์ (๒๕๔๓) ยังได้กล่าวถึงขั้นตอนในการทอผ้าขึ้นดินจก ก่อนอื่นต้องย้อมสีไหมก่อน โดยใช้วิธีการย้อมไหมตามที่กรมส่งเสริมอุตสาหกรรมได้มาฝึกอบรมวิธีย้อมสีไหมและด้ายไว้ ส่วนการย้อมสีด้ายนั้นยุ่งยาก ชาวบ้านนิยมซื้อด้ายสีมาเลย ส่วนไหมมีชาวบ้านในท้องถิ่นอำเภอป่าด และปากท่า นำมาขายให้ แต่เป็นไหมที่ซื้อมายังเป็นไหมดิบ จึงต้องมาผ่านกรรมวิธีย้อมสีอีก จึงจะใช้ทอผ้าและทำเชิงผ้าขึ้นดินจกได้

เริ่มแรก กวักด้าย และนำไปกรอ และจึงไว้นด้าย นำด้ายไปจึงก็ แล้วสับต่อกันให้มีความยาวประมาณ ๒๒๕ เซนติเมตร เป็นด้ายยืน เพราะต้องใช้ความพยายามมากๆ ในการทอขึ้นดินจก การ

สืบต้องใช้เวลานาน และจะต้องทำให้เสร็จในเวลาเดียวกัน จะละทิ้งหรือขยักข่อนไว้ไม่ได้ ต่อไปเป็นขั้นตอนการทอโดยเริ่มเก็บดอก หรือลวดลายนั่นเอง

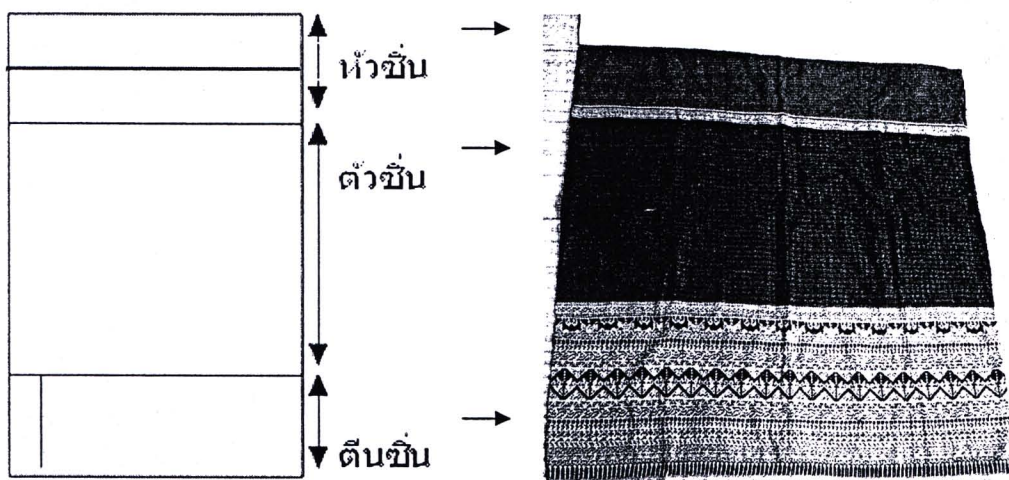
การเก็บโดยใช้ชนเม่นเก็บด้ายให้เป็นลวดลายตามต้องการ ด้ายที่ใช้เก็บมีหลายสีด้วยกัน และมีสองสีขึ้นไป โดยใช้ชนเม่นนับเส้นด้ายตามจำนวนลวดลาย แล้วควักเส้นไหมจากส่วนล่าง สอดสลับกันไป โดยเริ่มต้นด้วยลายไทรย้อยและลายอื่นต่อๆ ไป จนถึงลายเครือวัลย์ แล้วจึงจับฟืมทอ เขี่ยบไม้ที่โยงจากฟืมอันละครั้งแล้วสอดกระสวยไปมา เมื่อถึงตอนนี้เรียกว่า “เก็บหนึ่งครั้ง” ทำเช่นนี้ไปเรื่อยๆ จนหมดด้ายที่สืบไว้

๔.๑.๒ วิธีประกอบชิ้นตีนจก

www.chaijumphon.org/book/tumna.pdf (ระบบออนไลน์: ๕ มกราคม ๒๕๕๒) ได้เสนอ ลักษณะ และ โครงสร้าง และลวดลายของผ้าชิ้นตีนจก ไว้ว่า

ลักษณะของผ้าชิ้นตีนจก แบ่งออกเป็น ๓ ตอน คือ ตอนล่าง (เชิงของผ้า) ทอเป็นลวดลายต่างๆ ทั้งผืน ตอนกลาง ทอเป็นดอก และเฉพาะขอบทอเป็นลาย (ขอบที่จะต่อกันตอนบนและล่าง) เมื่อต่อแล้วจะดูกลมกลืน และ ตอนบน ทอเป็นลายขั้ดธรรมดา เมื่อทอเสร็จก็นำทั้ง ๓ ตอน มาเย็บติดต่อกันรวมเป็นผืนเดียว ก็จะได้ผ้าชิ้นตีนจกทั้งดงามมาก

โดยโครงสร้างของผ้าชิ้น มีโครงสร้างด้วยผ้า ๓ ส่วน แต่ละส่วนเป็นผ้าคนละชิ้น ดังนี้

รูป ๔.๒ แสดงลักษณะโครงสร้างของผ้าชิ้นตีนจก

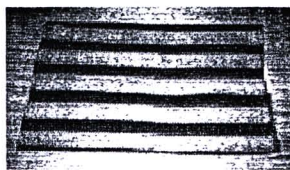
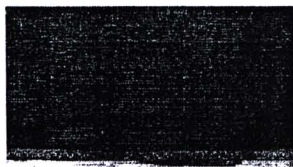
๑) หัวชิ้น ผ้าชิ้นทุกประเภทต้องมีหัวชิ้น ซึ่งประกอบด้วย ผ้าด้ายดิบสีขาว เย็บต่อกับผ้าสีแดง ส่วนที่เป็นแถบผ้าสีขาวอยู่ส่วนบนของหัวชิ้น และแถบสีแดงอยู่ติดกับตัวชิ้น ผ้าแถบสีขาวและแถบสีแดง ต้องเป็นผ้าคนละผืนนำมาเย็บติดกัน

รูป ๔.๓ แสดงลักษณะหัวชั้นดินจก

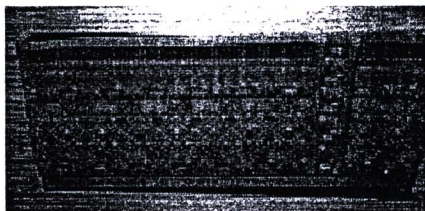
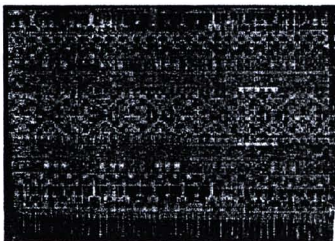
ในสมัยโบราณมีความเชื่อกันว่า ผ้าสีขาวจะช่วยให้ผู้สวมใส่อายุยืน และผ้าสีแดงจะช่วยให้ผู้สวมใส่เป็นมงคลจะได้รับแต่สิ่งที่ดีงาม และริมผ้าขาวจะปล่อยทิ้งไว้ให้ด้ายฟู เพราะมีความเชื่อว่า เวลาทำมาหากินหรือค้าขายอะไรจะได้เฟื่องฟูเหมือนชายผ้าขาว

๒) ตัวชั้น ผ้าตัวชั้นจะอยู่ตรงกลางระหว่างหัวชั้นกับตีนชั้น ตัวชั้นนั้นจะเลือกเอาลาย และแบบใดของผ้าชั้นมาเป็นตัวชั้นก็ได้ เช่น ผ้าชั้นโกหรือชั้นลิ้ว ซึ่งเป็นชั้นลายขวาง สีหลักที่นิยม คือ สีพื้นเขียวสลับลายริ้วสีดำหรือสีคราม ซึ่งคำว่า ชั้นลิ้ว เป็นชื่อเรียกชั้นตามสีที่เห็น ส่วนชั้นโก เป็นการเรียกตามชื่อของเทคนิคในการปั่นเส้นด้ายพิเศษก่อนการทอ และชั้นมุก เป็นชั้นที่ใช้เทคนิคเส้นยืนพิเศษในการทอ โดยเลือกเอาอย่างใดอย่างหนึ่งมาเป็นตัวชั้น แล้วประกอบต่อด้วยตีนชั้น

รูป ๔.๔ แสดงลักษณะตัวชั้นดินจก

๓) ตีนชั้น ส่วนของตีนชั้นจะใช้เทคนิคพิเศษในการทอ คือจะมีการใช้เทคนิคการจกโดยใช้ขนเม่นหรือเหล็กแหลมจกถ่วงด้ายหรือไหมสีต่างๆ เพื่อขึ้นรูปลวดลายต่างๆ ในส่วนของตีนชั้น

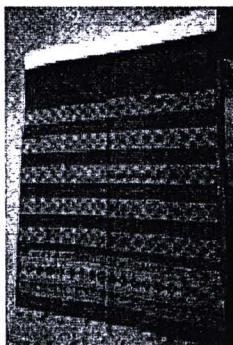
รูป ๔.๕ แสดงลักษณะตีนชั้นดินจก

๔.๑.๓ รูปแบบของผ้าขึ้นตีนจก

รูปแบบจะต่างกันตามยุคสมัยความนิยม จึงทำให้ผ้าขึ้นตีนจกของอำเภอลับแลมีความหลากหลายทั้งส่วนประกอบ สี สัน เทคนิควิธีการทอ ด้วยสาเหตุนี้จึงได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบของผ้าขึ้นตีนจกในอดีตและปัจจุบัน ผ้าขึ้นตีนจกของอำเภอลับแล ในอดีตมี ๓ ยุค ซึ่งสอดคล้องกับทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล (๒๕๕๒) ได้เสนอว่า จากหลักฐานผ้าขึ้นตีนจกโบราณแบบอำเภอลับแลเท่าที่สืบทอดกันมาสามารถแบ่งออกได้เป็นสามยุคตามรูปแบบ และอายุของผ้า ดังนี้

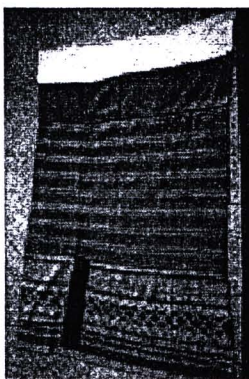
๑) ยุคแรก เป็นผ้าขึ้นตีนจกที่มีอายุประมาณ ๑๕๐ ปีขึ้นไป ทอด้วยฝ้ายปนไหม ลักษณะลวดลายตีนจกจะเป็นแบบมาตรฐานของขึ้นตีนจกเชิงแสนโบราณ คล้ายคลึงกับลวดลายตีนจกโบราณที่พบในวัฒนธรรมไท-ยวนเชิงแสนที่อพยพไปอยู่ยังแหล่งต่างๆ เช่น ที่อำเภอเสาไห้ จังหวัดสระบุรี ที่อำเภอคอนแรว์ และตำบลภูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี เป็นต้น

ตัวขึ้นของยุคแรกนี้เป็นขึ้นลายขวาง เย็บตะเข็บเดียว วรรณะสีเด่น คือ สีแดง สีเหลือง สีเขียว ลวดลายบนตัวขึ้นที่ใช้เทคนิคจกนิยมสีเหลือง มักเรียกกันว่า ขึ้นลายดอกเคียะ หรือ ขึ้นลายดอกเคียะ

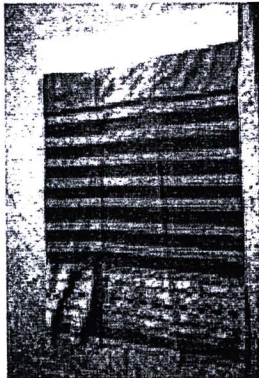
รูป ๔.๖ แสดงลักษณะลายขึ้นในยุคแรก (ขึ้นดอกเคียะ)

นอกจากนี้ก็มีตัวขึ้นลายขวางที่ใช้เทคนิคปั่นไกแทนลายจก มี 2 แบบ คือ ขึ้นพื้นสีเขียว เรียกว่า ขึ้นตาฝากเขียว หรือ ขึ้นกาฝากเขียว ลายริ้วขวางเป็นสีแดงและเหลือง

รูป ๔.๗ แสดงลักษณะลายขึ้นในยุคแรก (ขึ้นกาฝากเขียว)

และชั้นพื้นสีแดง เรียกว่า ชั้นตาฝากแดง หรือ ชั้นกาฝากแดง ลายริ้วขวางเป็นสีเหลือง และ สีเขียว

รูป ๔.๘ แสดงลักษณะลายชั้นในยุคแรก (ชั้นกาฝากแดง)

ลักษณะตีนจกมีลายหลักเป็นลายโคม แบบเชิงแสน และมีลายประกอบ ๒-๔ แถว ส่วนล่างสุดมีลายลักษณะเป็นเส้นๆ แบบขยครุยเรียกว่า ลายสร้อยสา นิยมจกด้วยไหมสีสดหลากสี สีที่เด่น คือ สีแดง สีเหลือง สีเขียว พื้นผ้าเป็นฝ้ายสีแดง แถบล่างสุดเป็นสีเหลือง เรียกว่า เล็บเหลือง

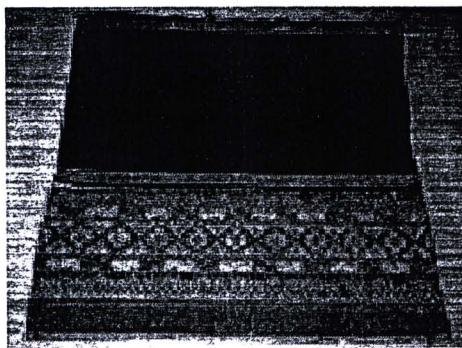
ลวดลายตีนจกของอำเภอลับแล มักจะเรียกเฉพาะชื่อลายหลัก โดยลายหลักที่สำคัญๆ ที่พบ และยังมีผู้สืบทอดต่อกันมาอยู่ทั้งสิ้น ๑๓ ลาย ได้แก่

- ๑.๑ ลายหงส์ใหญ่
- ๑.๒ ลายหงส์เครือ
- ๑.๓ ลายหงส์ตะลาม (หงส์เครือกลาง)
- ๑.๔ ลายดอกสองขอ
- ๑.๕ ลายดอกสี่ขอ
- ๑.๖ ลายดอกแปดขอ
- ๑.๗ ลายเก็ดถวา
- ๑.๘ ลายงูเหลือม
- ๑.๙ ลายหงส์ขัง
- ๑.๑๐ ลายดาวดิ่ง
- ๑.๑๑ ลายดาวเสด็จ
- ๑.๑๒ ลายหงส์น้อย
- ๑.๑๓ ลายนกน้อย

๒) ยุคกลาง เป็นผ้าชั้นตีนจกของอำเภอลับแล มีอายุราว ๑๐๐ ปี ยุคนี้ตัวชั้นจะเปลี่ยนจากชั้นลายดอกเคียะ หรือ ชั้นตาฝาก มาเป็นตัวชั้น ๓ แบบ คือ ตัวชั้นมุก ตัวชั้นไก และตัวชั้นลิ้ว ส่วนลักษณะตีนจกยังคงคล้ายคลึงกับผ้าชั้นในยุคแรก คือ ฝ้ายพื้นเป็นฝ้ายสีแดงสด จกลวดลายด้วยไหม

ใช้สีข้อมธรรมชาติ ๔-๕ สี ได้แก่ สีแดง สีเหลือง สีเขียว สีดำ สีบานเย็น สีม่วง

ตัวขึ้นมุก ตัวขึ้นไก และตัวขึ้นสิ่ว ที่เย็บต่อดินจกในยุคนี้จะมีลักษณะเด่น คือ เปลี่ยนแปลงจากแถบสีแดงที่เป็นรอยต่อหัวขึ้น ตัวขึ้น และดินขึ้น มาเป็นแถบสีเหลืองแทน โดยใช้เทคนิคจกทำให้ดูกลมกลืนกับดินขึ้น ลายจกที่นิยมจะมีสีเหลืองเป็นจุดเด่นเหมือนกัน

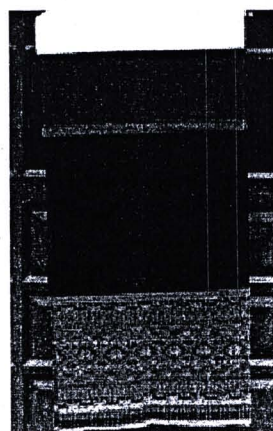
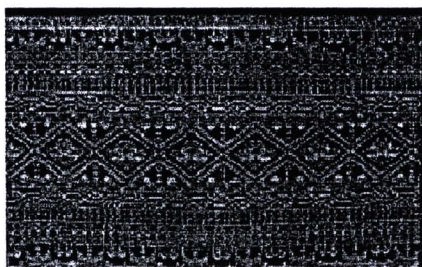
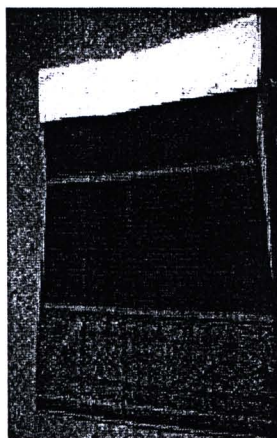

รูป ๔.๕ แสดงลักษณะลายขึ้นในยุคกลาง

๓) ยุคที่สาม เป็นผ้าขึ้นดินจกของอำเภอลับแล ในยุคนี้นี้ผ้าขึ้นมีอายุราว ๖๐-๘๐ ปี ตัวขึ้นจะมี ๓ แบบ เหมือนยุคกลาง คือ ตัวขึ้นมุก ตัวขึ้นไก และตัวขึ้นสิ่ว แต่ส่วนใหญ่จะนิยมตัวขึ้นมุกมากกว่า ส่วนลักษณะดินจกจะต่างจากสองยุคแรก คือ ผ้าพื้นเป็นฝ้ายสีดำ จกลดลายด้วยไหมสีเขียวอ่อน และสีเขียวแก่ ลดลายจกเต็มส่วนดินขึ้น และมีขนาดกว้างกว่าสองยุคแรก

ผ้าขึ้นดินจกในยุคที่สามนี้เป็นแบบที่พบทอในบ้านน้ำอ่าง อำเภอตรอน ด้วย ส่วนขึ้นสองยุคแรกนั้นไม่พบหลักฐานขึ้นเก่าในบ้านน้ำอ่างเลย ทำให้สันนิษฐานกันว่าชาวไท-ขวนในเขตบ้านน้ำอ่างน่าจะอพยพเข้ามาภายหลังชาวไทยขวนในอำเภอลับแลและอำเภอท่าปลา

ผ้าขึ้นดินจกของชาวไท-ขวนบ้านน้ำอ่าง อำเภอตรอนนั้น นอกจากจะใช้ตัวขึ้นมุกเย็บต่อแล้ว ยังพบว่านิยมทอตัวขึ้นด้วยเทคนิคจิด (แต่ในภาษาถิ่นเรียกว่า เทคนิคมุก) นิยมให้เส้นพุ่งพิเศษเป็นเส้นไหมสีเขียว ทำให้ลดลายบนตัวขึ้นมีความหลากหลายมากแบบกว่าตัวขึ้นดินจกของลับแล

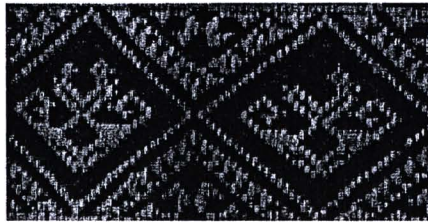
รูป ๔.๑๐ แสดงลักษณะลายขึ้นในยุคที่สาม

จาก www.chaijumphon.org/book/tumna.pdf ได้เสนอลวดลายของผ้าขึ้นดินจกในอดีตแบ่งออกเป็น 16 ลาย

ซึ่งเป็นลวดลายที่เป็นหลักอยู่ตรงกลางของการทอผ้าดินจก จะมีขนาดใหญ่กว่าเด่นกว่าลายประกอบ ลายหลัก มีทั้งหมด ๑๖ ลาย โดยแบ่งเป็นกลุ่มได้ ดังนี้

กลุ่มลายหงส์

๑) ลายหงส์น้อย

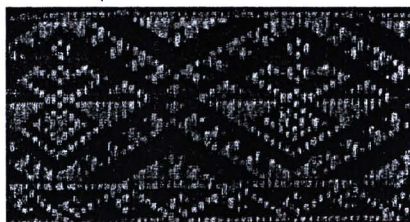
รูป ๔.๑๑ แสดงลักษณะลายขึ้นหงส์น้อย

๒) ลายหงส์ทะเลาม (หงส์ขนาดกลาง)

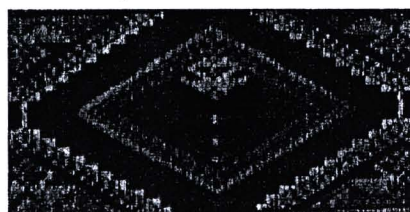
รูป ๔.๑๒ แสดงลักษณะลายขึ้นหงส์ทะเลาม (หงส์ขนาดกลาง)

๓) ลายหงส์ใหญ่ (หงส์ขนาดใหญ่)

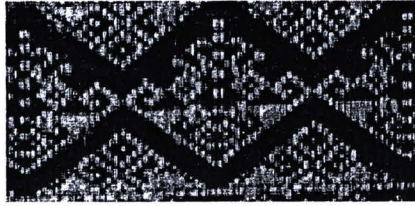
รูป ๔.๑๓ แสดงลักษณะลายขึ้นหงส์ใหญ่ (หงส์ขนาดใหญ่)

๔) ลายหงส์เครือ

รูปที่ ๔.๑๔ แสดงลักษณะลายขึ้นหงส์เครือ

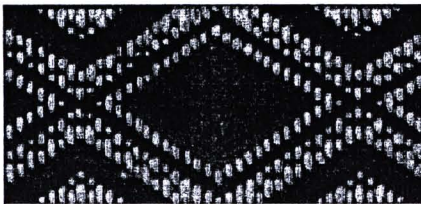
๕) ลายหงส์ข้าง (มีที่มาจากลายจกหน้าหมอนหก)

รูป ๔.๑๕ แสดงลักษณะลายชั้นหงส์ข้าง

กลุ่มลายนก

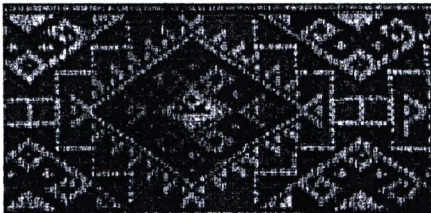
๑) ลายนกน้อย

รูป ๔.๑๖ แสดงลักษณะลายชั้นนกน้อย

กลุ่มลายขอ

๑) ลายดอกสองขอ (มีที่มาจากลายจกหน้าหมอนหก)

รูป ๔.๑๗ แสดงลักษณะลายชั้นดอกสองขอ

๒) ลายสี่ขอ (มีที่มาจากลายจกหน้าหมอนหก)

รูป ๔.๑๘ แสดงลักษณะลายชั้นสี่ขอ

๓) ลายแปดขอ

รูป ๔.๑๙ แสดงลักษณะลายชั้นแปดขอ

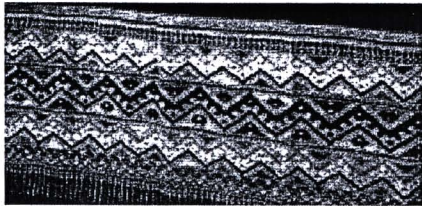
กลุ่มลายขลุ่ย

- ๑) ลายขลุ่ยเหลี่ยม (มีที่มาจากลายจกหน้าหมอนนก)

รูป ๔.๒๐ แสดงลักษณะลายขลุ่ยเหลี่ยม

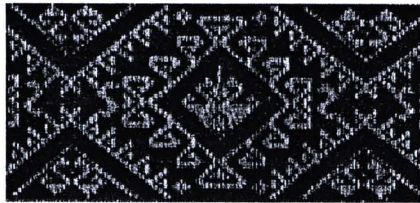
- ๒) ลายขลุ่ยเหลี่ยมสามตัว

รูป ๔.๒๑ แสดงลักษณะลายขลุ่ยเหลี่ยมสามตัว

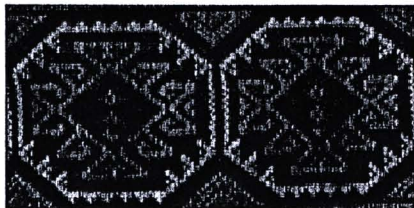
กลุ่มลายเก็ดถวา

- ๑) ลายเก็ดถวา (มีที่มาจากลายจกหน้าหมอนนก)

รูป ๔.๒๒ แสดงลักษณะลายขลุ่ยเหลี่ยม

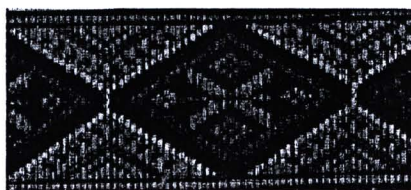
- ๒) ลายเก็ดถวาในห้องแปดเหลี่ยม (มีที่มาจากลายจกหน้าหมอนนก)

รูป ๔.๒๓ แสดงลักษณะลายขลุ่ยเหลี่ยมในห้องแปดเหลี่ยม

กลุ่มลายดาวดิงส์

- ๑) ลายดาวดิงส์ (มีที่มาจากลายจกหน้าหมอนนก)

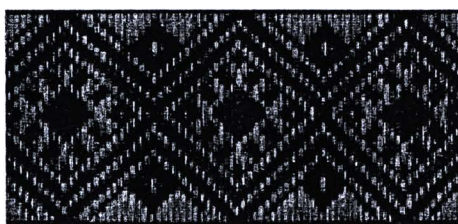
รูป ๔.๒๔ แสดงลักษณะลายขลุ่ยเหลี่ยมดาวดิงส์

๒) ลายดาวเสด็จ (มีที่มาจากลายจกหน้าหมอนหมก)

รูป ๔.๒๕ แสดงลักษณะลายซิ่นดาวเสด็จ

๓) ลายดอกเคียบะ (เป็นลายซิ่นที่ปรากฏบนตัวซิ่น)

รูป ๔.๒๖ แสดงลักษณะลายซิ่นดอกเคียบะ

ทรงพล ศิวานนท์ (๒๕๔๓) สรุปว่า ผ้าซิ่นตีนจกอำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ และซิ่นตีนจก อำเภอลอง จังหวัดแพร่ ทำให้ได้ทราบถึงสภาพปัจจุบันของอำเภอลับแล และอำเภอลอง และรวมถึงถึงประวัติความเป็นมาเมืองลับแล และประวัติความเป็นมาของกลุ่มชนทอผ้าซิ่นตีนจก อำเภอลับแล รวมถึงการทราบถึงเทคนิค ลวดลาย ของผ้าซิ่นตีนจก ของทั้งสองอำเภอ และได้ทราบถึงความสัมพันธ์ระหว่างผ้าซิ่นตีนจกอำเภอลับแล อำเภอลองกับผ้าซิ่นตีนจกของกลุ่มชนทอผ้าซิ่นตีนจกในท้องถิ่นอื่นๆ ดังนี้

พบว่า กลุ่มชนทอผ้าซิ่นตีนจกทั้งสองอำเภอเป็นกลุ่มชนที่สืบเชื้อสายของชาวไทยวนและลาวพวน จากหลักฐานทางเอกสารทำให้ทราบว่าไทย-วน ลาวพวน ถูกกวาดต้อนมาตั้งแต่ก่อนสมัยรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรี (๑๗๖๗-๑๗๘๒ A.D.) จนถึงสมัยราชกาลที่ ๓ (๑๘๒๔-๑๘๕๑ A.D.) ไทย-วนนั้นคือกลุ่มชนที่อาศัยอยู่บริเวณภาคเหนือตอนบน ส่วนลาวพวนนั้นคือลาวที่ถูกกวาดต้อนมาจากเมืองพวน (เชียงขวาง) ประเทศลาวนับตั้งแต่ ค.ศ. ๑๘๒๘

สิ่งที่บอกถึงความเป็นไทย-วน และลาวพวน แสดงออกมาในผ้าซิ่นตีนจกทั้งในส่วนของตัวซิ่นเป็นการใช้ทักษะการทอผ้าด้วยเทคนิคมุก (เส้นยืนพิเศษ) เป็นลักษณะรูปแบบเดิมของผ้าไทพวน (ลาวพวน) ที่ปรากฏในตัวผ้าซิ่น ตีนซิ่นเป็นลวดลายจกตกแต่งเต็มผืนตามแบบตีนซิ่นลาว แต่ลวดลายทอแบบไทย-วน เช่น ลายนกกินน้ำร่วมต้น และลวดลายที่สอดคล้องตามคติความเชื่อ นิยายปรัมปราเกี่ยวกับการกำเนิดชาติพันธุ์ลาว คือ ลายนาคนาค ลายหงส์ ที่ปรากฏในตีนซิ่นลับแล ส่วนการเย็บผ้าซิ่นมีลวดลายขวางบนตัวซิ่นเป็นสิ่งที่บอกว่าเป็นซิ่นไทย-วน แต่ผ้าซิ่นตีนจก

ลับแลใช้เทคนิคผูกในการทอ ตัวขึ้นแบบลาวจึงเป็นการผสมผสานวัฒนธรรมเข้าไว้ด้วยกันอย่างกลมกลืนในส่วนหัวขึ้นใช้ผ้าที่ทอด้วยเทคนิคยกดอก

และถ้าเปรียบเทียบระหว่างผ้าขึ้นดินจกของทั้งสองอำเภอกับผ้าขึ้นดินจกในพื้นที่ใกล้เคียงทำให้ทราบว่า ผ้าขึ้นดินจกในท้องถิ่นอื่นมีความเหมือนความเกี่ยวข้องความสัมพันธ์กันกับผ้าขึ้นดินจกทั้งสองอำเภอหลายประการ โดย ทรงพล สีวานนท์ มีความคิดเห็นว่ากลุ่มชนที่ทอผ้าขึ้นดินจกในแถบอำเภอลับแล และอำเภอลอง กลุ่มชนที่ทอผ้าขึ้นดินจกหาดเสี้ยว จังหวัดสุโขทัย และกลุ่มชนทอผ้าขึ้นดินจกด้าบลูบัว และบ้านดอนแร่ จังหวัดราชบุรี น่าจะเป็นกลุ่มชนที่สืบเชื้อสายเดียวกัน จากการเปรียบเทียบในเรื่องลวดลาย สีที่ใช้เทคนิคการทอและวัตถุดิบที่ใช้ทำให้ทราบว่า มีลักษณะผ้าขึ้นดินจกที่คล้ายและเหมือนกัน และในบางส่วนที่ไม่เหมือนกัน ซึ่งทรงพล สีวานนท์ มีความคิดเห็นว่าไม่มีสังคมใดสามารถรักษารูปแบบเดิมของขนบธรรมเนียมประเพณีของตนไว้ได้ตลอดเวลา การผสมผสานกลมกลืนทางวัฒนธรรมก็อาจเกิดขึ้นได้เช่นกัน เหมือนผ้าขึ้นดินจกถึงแม้จะเป็นกลุ่มชนเชื้อสายเดียวกัน แต่เมื่ออพยพเข้าสู่ท้องถิ่นอื่นๆ ย่อมมีการรับเอาวัฒนธรรมใหม่เข้ามาเกิดการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงให้เข้ากับสภาพสังคมใหม่ชุมชนใหม่ที่กลุ่มชนอพยพเข้าไปนั่นเอง

๔.๒ ผ้าขึ้นดินจกไท-ยวนลับแล

จากการเก็บข้อมูลผ้าขึ้นดินจกของไท-ยวนลับแล และทำกิจกรรมตามแผนการดำเนินงานร่วมกับชุมชนบ้านท้องลับแล โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มผู้อาวุโส ผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้าน ตลอดจนอดีตช่างทอผ้าขึ้นดินจกไท-ยวนลับแล พบว่า ชื่นดินจกไท-ยวนลับแลนั้น มีความสวยงาม มีคุณค่า และมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ซึ่งบ่งบอกที่มา กับทั้งแสดงให้เห็นความสัมพันธ์กับการดำรงชีวิตของคนไท-ยวน ตลอดจนสามารถใช้เป็นหลักฐานในการเชื่อมโยงและอธิบายความเป็นชาติพันธุ์ของคนไท-ยวนลับแลได้เป็นอย่างดี

จากคำสัมภาษณ์ของผู้รู้และผู้อาวุโสในชุมชน พบว่า ลักษณะของชื่นดินจกไท-ยวนลับแลจะมีลักษณะ โครงสร้างเช่นเดียวกับชื่นดินจกของไท-ยวนโบราณในชุมชนอื่นๆ ทั่วไป คือมี หัวขึ้น หรือแอวขึ้น ตัวขึ้น และตีนขึ้น

ซึ่งแต่โบราณ ชื่นดินจกของไท-ยวนลับแลนั้น ในส่วนของหัวขึ้นหรือแอวขึ้นยังคงใช้การต่อหัวขึ้นหรือแอวขึ้นด้วยผ้าพื้นสีขาวและเย็บต่อด้วยผ้าทอเทคนิคยกดอกลายสองหรือลายสาม สีแดงเข้ม ในส่วนของตัวขึ้นจะใช้ชิ้นไผ่ ชื่นแหล่ หรือชิ้นด้าเล่ม ในการนำมาเย็บต่อกับตีนขึ้น และในส่วนของตีนขึ้น จะใช้ไหมหรือด้ายย้อมสีธรรมชาติ ตามแต่ฐานะของผู้ที่ทอและผู้ที่สวมใส่ โดยจะใช้ด้ายหรือไหม ย้อมสี เพียง ๔ สีเท่านั้น คือ แดง ดำ เขียว เหลือง และใช้เทคนิคการเหาะสี คือจะ

ใช้ด้ายหรือไหมจกสร้างสีกระจายไปตามลวดลายต่างๆในดินชั้นตามจินตนาการของผู้ทอ ดังตัวอย่างคำสัมภาษณ์(นางคำ สุกหา : สัมภาษณ์ , ๑๔ เมษายน ๒๕๕๒) ต่อไปนี้

...แต่ก่อนนั้นมา เขาว่า ยังไม่มีชั้นดินจก มีแต่ชั้นไถ ชั้นเหล็ อย่างชั้นไถ ก็ตั้งชื่อตามไถ(สาหร่าย)ในแม่น้ำโขง ชั้นเหล็กก็คือชั้นสีเหลืองดำ แต่ก็มีลายขวางเป็นเส้นๆ ใช้แต่แบบนี้สืบกันมา จนนางสุมาลีสุมาลา ลูกสาว หนานคำลือ หนานคำแสน ได้คิดค้นขึ้น ใช้ขนเม่นเก็บดอกที่ละเส้นๆ จนเป็นดอกเป็นลาย ทั้งลายหงส์ ลายขอ ก็เลยเอาดินชั้นดินจกมาต่อกับตัวชั้นที่มีอยู่แล้ว เพราะดินชั้นแต่เดิมที่ยังไม่เป็นชั้นดินจกนั้น เป็นผ้าพื้นสี ดำคาดแดงทั่วไป นางว่ามันไม่งามเลยเอาดินจกมาต่อ ก็ได้รับความนิยม เพราะว่ามันงามดี ก็เลยได้เอาถวายให้กับนางพญาเมียบ่อเจ้าเชียงแสน จนได้ใช้สืบทอดกันมาจนถึงเดี๋ยวนี้...

รูป ๔.๒๖ แสดงลักษณะชั้นดินจกไท-ขวนลับแลงในช่วงก่อนการเปลี่ยนแปลง

แต่ในระยะประมาณ ๖๐-๘๐ ปีที่ผ่านมา ได้มีการปรับเปลี่ยนในส่วนของตัวซิ่น และตีนซิ่นตามสมัยนิยม และการได้รับอิทธิพลมาจากชุมชนใกล้เคียง โดยเฉพาะอิทธิพลผ้าทอจากชุมชนหาดเสี้ยว จังหวัดสุโขทัย

โดยมีการใช้เทคนิคการยกมุก คือนำซิ่นมุกมาเย็บต่อกับตีนซิ่น นอกจากนี้ ในส่วนของตีนซิ่นก็มีการปรับเปลี่ยนในเรื่องของการใช้สี คือจกกลดลายด้วยไหมหรือด้ายสีเขียวหรือเหลืองเป็นส่วนใหญ่

รูป ๔.๒๘ แสดงลักษณะผ้าซิ่นตีนจกไท-ขวนลับแลในช่วงของการเปลี่ยนแปลง

โดยสามารถสรุปเป็นช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงลักษณะของผ้าซิ่นตีนจกไท-ขวนลับแลในช่วงประมาณ ๖๐ – ๘๐ ปีที่ผ่านมา โดยการใช้ เส้นเวลา (Time Line) ได้ดังนี้

(ซิ่นในอดีต)	(ซิ่นในปัจจุบัน)
เมืองลับแลโบราณ	ชุมชนบ้านท้องลับแล
(ไม่ปรากฏแน่ชัด – พ.ศ.๒๔๗๐)	(พ.ศ.๒๔๗๑ – ปัจจุบัน)

รูป ๔.๒๙ แสดงช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงลักษณะผ้าซิ่นตีนจกไท-ขวนลับแล

ชาวไทย-ชนนั้บเลงยังค้งยัดถึอจาริตและองค้ควมรู้ที่มึมาแต่โบราณสืบเนื่องกันมาตั้งแต่ครั้งอาณาจักรเชียงแสน โดยในเรื่องของการผลิตตัวผ้าขึ้น ประเด็นของขนาด สี และวัสดุ ชาวไทย-ชนนั้บเลงในอดีต มีการจัดการองค้ควมรู้ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นดังนี้

๑) ขนาดของผ้าขึ้น ชาวไทย-ชนนั้บเลง

ชาวไทย-ชนนั้บเลงในชุมชนบ้านท้องถึบแลมีวิธีการวัดขนาดผ้าขึ้นให้มีความพอดีกับตัวของผู้สวมใส่เพื่อความเหมาะสม สวยงาม และเพื่อความประหยัดในเรื่องของการใช้วัสดุในการทอ จึงต้องมีการคาดคะเน หรือวิธีการวัดขนาดที่ถูกต้องเสียก่อน โดยชาวไทย-ชนนั้บเลงในชุมชนบ้านท้องถึบแลจะมีวิธีการวัดคือ วัดขนาดตามความยาวของช่วงแขนจากศูดปลายมือด้านใดด้านหนึ่งวัดจนมาสุดที่กลางร่องอกของผู้สวมใส่ จะได้ขนาดของผ้าขึ้นก็จะงามสมตัวและรูปร่างของผู้นุ่งพอดี เพราะเมื่อใช้วิธีการวัดขนาดความยาวของผ้าขึ้นตามการวัดด้วยวิธีนี้แล้ว เมื่อนำไปนุ่งก็จะสามารถนุ่งพึบหน้าได้พอดี ส่งผลให้ผู้นุ่งมีความสง่างาม ไม่มากหรือน้อยเกินไป สวมใส่สบายอีกด้วย

๒) สีที่ใช้ในผ้าขึ้นดินจกของชาวไทย-ชนนั้บเลง

ในอดีตจะมีการใช้เพียงแค่ ๕ สีเท่านั้น คือ สีดำ สีแดง สีเหลือง สีขาว และสีเขียว ซึ่งในการย้อมสีวัสดุที่จะนำมาทอผ้านั้น ชาวไทย-ชนนั้บเลงได้มีการเลือกวัสดุหรือสารที่ให้สีที่มาจากธรรมชาติ คือ

สีขาว	มาจาก สีของฝ้าย	สีดำ	มาจาก มะเกลือ
สีแดง	มาจาก ครั่ง	สีเหลือง	มาจาก ขมิ้น
สีเขียว	มาจาก เปลือกไม้		

เป็นที่น่าสนใจว่า สีแดงกับสีขาว นั้นเป็นสี ที่มีอิทธิพลต่อชาวไทย-ชนนั้บเลงเป็นอย่างมาก กล่าวคือ ในวิถีชีวิตนอกเหนือจากการใช้ฝ้ายสีขาวและแดงในการทอผ้าขึ้นแล้วนั้นชาวไทย-ชนนั้บเลงและชุมชนอื่นๆ ใกล้เคียง ยังใช้ฝ้ายสีขาว และแดงในงานพิธีกรรมทางความเชื่ออื่นๆ อีก เช่น พิธีกรรมการสู่มาคารวะในเทศกาลปีใหม่ไทยหรือวันปีใหม่ (วันสงกรานต์) โดยจะมีการนำฝ้ายขาว ฝ้ายแดงประกอบกับเครื่องสักการะอื่นๆ อันประกอบด้วย น้ำขมิ้นส้มป่อย น้ำอบน้ำหอม ข้าวดอก ดอกไม้ รูปเทียน เสื้อไหม้ผ้าไหม้ และเงินไปสู่มาคารวะ และขอพรจากผู้ใหญ่ที่เคารพนับถึอนอกจากนี้ ยังมีการขอสู่มาคารวะกับข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ ในบ้าน เช่น หัวบันไดบ้าน ไหน้ข้าว กั้วข้าว หม้อน้ำ คันไถ ประตูบ้าน เสาเรือน และในปัจจุบันจะมีอุปกรณ์เครื่องใช้สมัยใหม่ เช่น รถไถเดินตาม มอเตอร์ไซด์ รถยนต์ ชาวบ้านก็ยังให้น้ำอบน้ำหอม ฝ้ายขาวฝ้ายแดงมัด เพื่อสักการะและขอสุมาที่ไ้ล่่วงเกินไป โดยจะเย็บเป็นกระทงใบตองเล็กๆ เพื่อใส่น้ำอบน้ำหอมซึ่งทำมาจากมะกรูดเผาไฟแล้วผ่าเป็นชิ้นๆ ต้มกับใบเล็บครุฑ ส้มป่อย ดันแหน้ง (พืชตระกูลขิงข่า) แล้วนำใบตองพึบและดัดให้เป็นรูปกรวยดอกไหม้โดยใส่รูปเทียน และดอกไหม้ แล้วใช้ฝ้ายขาวฝ้ายแดงมัด

กรวยดอกไม้ติดกับเครื่องใช้ต่างๆพร้อมทั้งกล่าวคำสมาการวะ ทั้งนี้เพราะชาวไท-ยวนลัับแลงเชื่อว่าข้าวของเครื่องใช้ทุกอย่างอย่างล้วนแต่มีเจ้า หรือผู้ดูแล ดังนั้น เมื่อครบกำหนดปีใหม่ก็จะต้องมีการสมาการวะ

ที่มาของการใช้ฝ้ายสีชาวดีแดงนี้นั้นผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนเล่าถึงตำนานท้องถิ่นครั้งที่เจ้าฟ้าฮ่ามกุมารราชบุตรของพระเจ้าเมืองเชียงแสนได้มาสู่ขอเพื่อทำการแต่งงานกับนางสุมาลีและนางสุมาลาบุตรสาวของหนานคำลือกับหนานคำแสนผู้นำการอพยพคนจากเชียงแสนมาตั้งรกรากที่ลัับแล ในครั้งนั้นขบวนแห่ขันหมากของเจ้าฟ้าฮ่ามกุมารได้ทำการปูผ้าขาวฝ้ายแดงมาตั้งแต่ต้นขบวนขันหมาก

ดังนั้นจึงได้มีการพูดคุยที่มาและข้อสันนิษฐานร่วมกันในเวทีเสวนาชาวบ้านถึงฝ้ายสีชาวดีแดงว่ามีความหมายอย่างไรซึ่งได้ข้อสรุปว่าสีชาวดีหมายถึงความสะอาด ความบริสุทธิ์ ความงดงาม ส่วนสีแดง หมายถึง ความเคารพ การระลึกถึง ความกตัญญู ซึ่งทั้งสองสีถือว่าเป็นสีที่มีความสำคัญกับชาวไท-ยวนลัับแลงเป็นอย่างมาก

๓) การเย็บต่อชิ้น

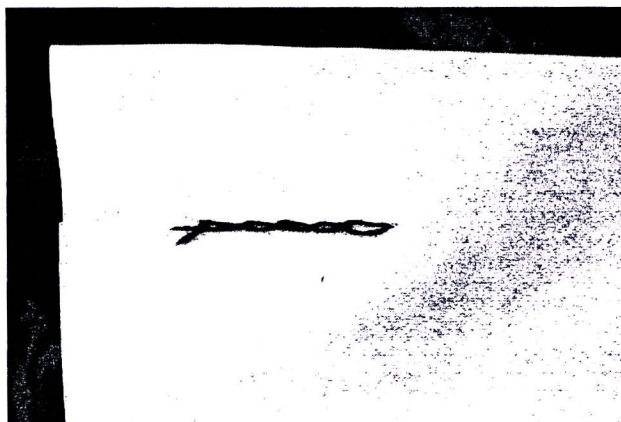
ชาวไท-ยวนลัับแลง มีวิธีการเย็บต่อผ้าชิ้นที่ยังคงรักษาและสืบทอดต่อกันมาอย่างยาวนานด้วยกัน ๓ วิธี คือ สันทางศิลป์(ธนู) สันทางแลน และ จ่องแอกบ ซึ่งถือว่าเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของผ้าชิ้นไท-ยวนลัับแลง เพราะจากการทำการศึกษาผ้าชิ้นจากแหล่งอื่น พบว่า เป็นเพียงการเย็บเนาหรือเย็บคันธรรมดา แต่ในส่วนวิธีการเย็บต่อชิ้นของไท-ยวนลัับแลงนั้นยังคงรักษาภูมิปัญญานี้ไว้ ซึ่งสะท้อนและเชื่อมโยงให้เห็นถึงความงดงามทางภาษาที่เกิดจากการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิตตลอดจนสภาพของสิ่งแวดล้อมการทำมาหากินอีกด้วย ดังรูป

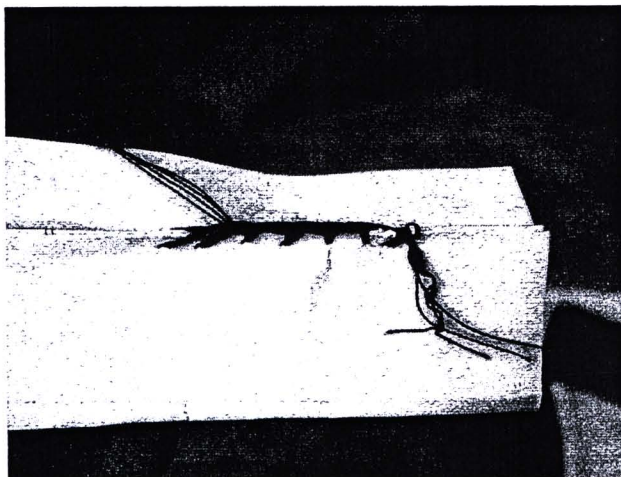
รูป ๔.๓๐ แสดงการเย็บต่อชิ้นระหว่างตัว และเอวชิ้นของชาวไท-ยวนลัับแลง

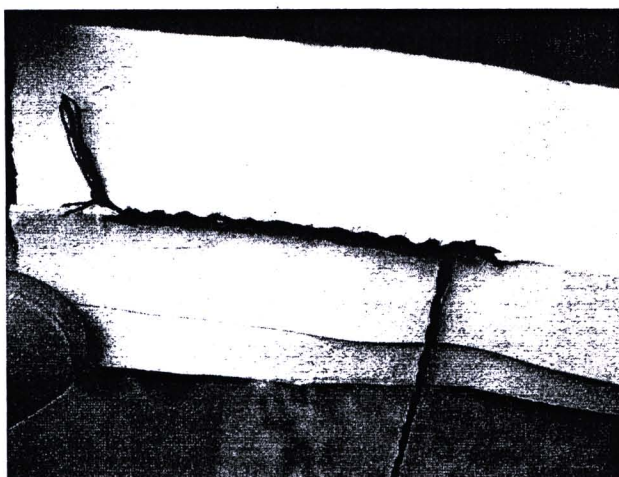
รูป ๔.๓๑ แสดงการเย็บต่อชั้นระหว่างตีนและตัวชั้นของชาวไท-ขวนลับแลง

รูป ๔.๓๒ แสดงการเย็บต่อชั้นแบบจ่องแวกบ

รูป ๔.๓๓ แสดงการเย็บต่อชิ้นแบบสนหางแลน

รูป ๔.๓๔ แสดงการเย็บต่อชิ้นแบบสนหางศิลป์

วัสดุที่ใช้ในการทอผ้าชิ้นดินจก ชาวไท-ขวนลัวแลง ยังคงเลือกใช้ฝ้ายเป็นวัสดุหลักในการทอผ้าชิ้นดินจก เนื่องจากฝ้ายเป็นวัสดุที่มีราคาไม่แพง หาง่าย สามารถผลิตขึ้นได้เอง จึงเลือกใช้ฝ้ายในการทำเอวชิ้น ตัวชิ้น ส่วนดินชิ้นซึ่งเป็นส่วนที่ทำยากที่สุดและมีความสวยงามมากที่สุดนั้น จะมีการใช้ไหมร่วมกับฝ้าย หรือใช้ไหมล้วน ในการทอส่วนของดินจก เพื่อความสวยงาม เพราะไหมเป็นวัสดุที่มีราคาแพง ต้องหาจากถิ่นอื่น ซึ่งผู้ที่ใช้ไหมได้จะต้องเป็นผู้ที่มีฐานะดีเท่านั้น แต่ทั้งนี้ในภายหลังก็ขึ้นอยู่กับความสะดวกหาวัสดุและความชอบส่วนตัวด้วย จะเห็นได้ว่าภูมิปัญญาในการสร้างสรรค์ การผลิต ขนาด สี และวัสดุ นั้น ชาวไท-ขวนชุมชนบ้านท้องลัวแลงนั้น ได้มีการคิด วิเคราะห์และพัฒนาองค์ความรู้เหล่านั้นมาก พร้อมทั้งมีการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น

๔) การเก็บรักษา

จากการสัมภาษณ์และสอบถามเจ้าของผ้าชิ้นดินจกโบราณในชุมชนพบว่าชาวไท-ยวนชุมชนบ้านทองลันแลได้มีการเก็บรักษาผ้าชิ้นโบราณไว้จากกาลเวลา ความชื้น แมลงกินผ้า และนักสะสมผ้า ดังนี้

ชาวไท-ยวนล้นแลงมีวิธีการเก็บผ้าโดยเริ่มตั้งแต่ การเก็บพับผ้าชิ้นดินจกถือว่าเป็นชิ้นที่ต้องมีการถนอมดูแลรักษาเป็นพิเศษเนื่องจากในส่วนของดินชิ้นนั้นมีความสวยงาม ทำด้วยความยากลำบาก และใช้วัสดุที่มีความบอบบางเช่น ไหม ซึ่งหายากและมีราคาแพง จึงมีวิธีการพับผ้าที่เก็บรักษาลายผ้าไว้ คือ ชาวบ้านจะต้องกลับด้านของผ้าชิ้นเอาด้านในออกมาไว้ด้านนอกจากนั้นแบ่งผ้าชิ้นออกเป็น ๒ ส่วนแล้วจะพับผ้าตามความยาวของผืนผ้าชิ้นลงมา โดยให้ส่วนของเอวขึ้นบรรจบกับส่วนของดินชิ้น จากนั้นจะพับส่วนที่เหลืออยู่คือตัวชิ้นลงมาให้บรรจบกับส่วนของเอวชิ้นและดินชิ้นซึ่งพับไว้ในครั้งแรก ซึ่งต้องให้ส่วนของลายชิ้นดินจกนั้นอยู่ด้านใน แล้วเอาส่วนเอวชิ้นไว้ด้านนอกสุดจากนั้นจะทำการพับจากด้านนอก (ซ้าย-ขวา) เข้ามาด้านใน โดยแบ่งผ้าออกเป็น ๔ ส่วน แล้วพับเข้ามาจนเหลือส่วนเดียว สุดท้ายแล้วส่วนที่เป็นดินจกก็จะอยู่ด้านในสุดของผ้า เป็นการเก็บรักษาผ้าอย่างหนึ่งในขั้นต้น

หลังจากนั้นชาวบ้านจะทำการนำผ้าชิ้นที่ต้องการเก็บนำไปใส่ไว้ในหีบไม้โดยนำผ้าพันทอมือทั่วไปมาห่อไว้อีกชั้นจากนั้นนำพวกดอกไม้อหอม กลี๋ย พิมเสน และถ่าน รวมทั้งใบยาสูบ มาใส่ลงไปในหีบไม้ด้วยเพื่อรักษาผ้าและบูชาขวัญผ้าด้วย ดังตัวอย่างบทสัมภาษณ์ของนางแตะ กางมูล

...การเก็บผ้านั้น เราจะต้องพับเก็บไว้ให้ดีแล้วเอาผ้าขาวมาห่อเก็บทับ
ซ้อนอีกชั้นหนึ่ง จากนั้นก็เอาไปใส่ไว้ในหีบไม้เอาดอกไม้อหอม ไม่ว่าจะเป็น
เป็น กะดังงา จุมปา มะลิ พุดซ้อน เก็ดฉวา แล้วก็กลี๋ย ถ่านย่อยไม้สัก
ไม้แดง พิมเสนก็ได้ และ ใบยาสูบ เอาใส่ไว้บูชาขวัญผ้า อันนี้ แม่ของแม่
เขาบอกมาอีกต่อ ... (นางแตะ กางมูล : สัมภาษณ์, ๓๐ เมษายน
๒๕๕๒)

และถ้าหากมีการนำมาใช้มานุ่ง ในอดีตชาวบ้านก็จะนุ่งซ้อนกับผ้าชิ้นชั้นในเพื่อป้องกัน
จราบเหงื่อไคลจากตัวของผู้นุ่ง พร้อมกันนี้ เมื่อนุ่งเสร็จก็จะต้องมีการทำความสะอาด โดยมีข้อห้าม
ว่าห้ามนำไปซักเนื่องจากเกรงว่าสีจะตกและตัวลายจกนั้นทำมาจากฝ้ายหรือไหมจะขาดจากแรงยี้
แล้วจะผิครูปเสียหายได้ ชาวบ้านจึงต้องนำผ้าชิ้นดินจกที่ใช้งานแล้วไปฟั้ลมในที่ร่ม จากนั้นใช้มือ
ข้างใดข้างหนึ่งสอดเข้าไปในผ้าชิ้นแล้วทำการตบไล่ฝุ่นเบาๆ จนทั่วทั้งผืน เพียงเท่านั้น ก็จะสามาร
กเก็บรักษาผ้าชิ้นดินจกไว้ได้ ดังคำสัมภาษณ์ต่อไปนี้

...ถ้าเวลาเขาใส่ เขาไม่ได้ใส่แบบเดี๋ยวนี๊ โบราณเขาจะต้องมีชั้นซับใน อีกผืนหนึ่งป้องกันขี้เหงื่อขี้ไคล แล้วเขาใส่เสร็จก็ต้องเอามาผึ่งลม ห้ามตากแดดเป็นเด็ดขาดเพราะสีจะซีด เนื่องจากย้อมสีจากไม้ ไม่ใช่สีเคมี แล้วค่อยใช้มือตบไล่ฝุ่นเบาๆ ให้ทั่วทั้งผืน... (นางแตง กางมุล : สัมภาษณ์, ๒๔ เมษายน ๒๕๕๒)

นอกจากนี้การเก็บรักษาที่ถือว่ายากมากที่สุดคือการเก็บผ้าชิ้นจากนักสะสมผ้าที่ทำกันเป็นกระบวนการ โดยการส่งผู้ซื้อรายย่อย มาตระเวนหาซื้อผ้าชิ้นดินจกโบราณจากชาวบ้านโดยพยายามให้ข้อมูลที่ผิดๆแก่ชาวบ้าน เช่น อ้างว่า ผ้าเก่าแล้วเก็บไว้ก็บู่งไม่ได้ ผ้าเก่าแล้วขายเสียดีกว่ายังได้เงินใช้อีกด้วย หรือแม้แต่เอาเรื่องของการอนุรักษ์มาอ้าง เช่น จะเอาไปศึกษา จะเก็บไว้ในพิพิธภัณฑ์ เป็นต้น ซึ่งในขณะนี้ มีชาวบ้านจำนวนมากหลงเชื่อขบวนการนี้ จนยอมขายผ้าชิ้นดินจกโบราณผืนงาม จนแทบจะไม่เหลือในหมู่บ้าน แต่ยังมีชาวบ้านอีกส่วนหนึ่งที่ยังคงรักและหวงแหนสมบัติอันมีค่าของชุมชนที่กว่าจะได้มาซึ่งความงดงามและความภาคภูมิใจดังกล่าวซึ่งไม่ได้แลกมาด้วยเงินหลักร้อยหรือหลักพันที่พวกพ่อค้าขึ้นข้อเสนอให้ ชาวบ้านเหล่านี้กลับพยายามหาวิธีการพูดทักะในการปฏิเสธกลุ่มพ่อค้าที่พากันเข้ามาในชุมชนเพื่อกว้านซื้อผ้าชิ้นดินจก โดยบอกกับพวกพ่อค้า เช่น ไม่มีขายไปแล้ว ลูกไม่ให้ขาย ทำไม่เป็น ไม่มีเหมือนคนอื่นหรอก แต่ในความเป็นจริงการทอผ้าชิ้นดินจกแทบจะอยู่ในชีวิตและจิตวิญญาณของชาวไทย-ยวนลัวะแทบทุกคน

รวมถึงชาวไทย-ยวนลัวะเอง ยังมีความเชื่อเรื่องชีวิตหลังความตายว่าบุพการีของตนนั้นเมื่อตายละสังขารล่วงไปแล้วก็เหมือนกับคนธรรมดาที่ย่อมต้องการอาหาร ข้าวของเครื่องใช้เหมือนคนธรรมดาทั่วไป

...คนลัวะแลมีความเชื่อเรื่องของการทำทานเพื่ออุทิศอาหาร ปัจจัยและข้าวของเครื่องใช้ให้กับญาติพี่น้องที่ละสังขารไป ชิ้นดินจก หรือชิ้นพื้นเมืองชนิดอื่นๆของลัวะเองก็เป็นเสมือนตัวแทนชีวิตหลังความตายของผู้ที่ละสังขารเนื่องจาก ชาวลัวะ จะนิยม นำผ้าชิ้นของผู้ที่ล่วงลับละสังขารไปแล้วนั้นเก็บไว้เพื่อยืนโยง (การสุมาการวะในเทศกาลปีใหม่ของเมือง) ด้วยน้ำอบน้ำหอม ผ้าใหม่ชิ้นใหม่ ข้าวดอกคอกไม้ หมากรเมี่ยงและบุหรี สำหรับกับข้าวต่างๆ แต่เพราะผ้าชิ้นของลัวะแลมีมากชนิด และโดยเฉพาะผู้เฒ่าหรือผู้สูงอายุในช่วงชีวิตบั้นปลายนั้น จะไม่นิยมนุ่งชิ้นดินจก เพราะหันมาว่าชิ้นงามกว่าตัวเอง เนื่องจากชิ้นดินจกเป็นชิ้นของวิสาว ดังนั้นคนแก่คนเฒ่าจึงใส่ชิ้นพื้นเมืองอื่นๆ เช่น ชิ้นลัวะแล ชิ้นมุก ชิ้นไหม ชิ้นไค ชิ้นแฮล แทนชิ้นดินจก ดังนั้น ในระยะหลังมานี้ ชิ้นที่มี

ไว้เพื่อยื่น โขง จึงเป็นการยื่น โขงด้วยชั้นชนิดอื่นมากกว่าที่จะใช้ชั้นดินจก
 เนื่องจากเป็นชั้นที่ผู้ละสังขารนั้น ได้ใส่ในช่วงสุดท้ายของชีวิต ลูกหลาน
 ญาติพี่น้องจึงเก็บไว้เพื่อเป็นเสมือนตัวแทนของผู้ละจาก ส่วนชั้นดินจกที่
 เป็นฝีมือของเจ้าผู้เสียละสังขารนั้นก็จะทำการเผาไปพร้อมกะร่างของผู้
 ละจากเพื่อการได้นำกลับไปใช้ยังภพหน้าหรือแม้แต่นำไปนุ่งแต่งดา
 ห้อยตัวในการเข้าไหว้สาพระศรีอารียเมตไตรในภพหน้า... (นางป้าน
 เหล็กมูล: สัมภาษณ์, ๒๔ เมษายน ๒๕๕๒)

๕) การถ่ายทอด

ผ้าชั้นดินจกของชาวไท-ยวนชุมชนบ้านทองลับแลสืบเชื้อสายมาจากครั้งอดีตนับตั้งแต่
 เมืองเชียงแสนโบราณ ได้มีการตั้งสม ความงดงามของอดีต ส่งต่อความรู้อันเป็นสมบัติล้ำค่าของ
 แผ่นดินจากรุ่นสู่รุ่น ดังนั้นผ้าชั้นดินจกจึงเปรียบเสมือนองค์ความรู้จากอดีตที่ยังหลงเหลืออยู่ ซึ่ง
 จากการเสวนาชุมชน พบว่า

๕.๑) การทอผ้าชั้นถือเป็นการเรียนหนังสือ การขัดเกลตาทางสังคม ของลูกผู้หญิง เพราะ
 เป็นการวัดทักษะว่ามีความฉลาด มีความประณีต ความอดทน ลักษณะนิสัยของคนทอเป็นอย่างไร
 เช่น ถ้าเป็นผู้หญิงที่ใช้ระยะเวลาในการทอผ้าชั้น ๑-๒ เดือน ลายผ้ามีความชัดเจน แน่นหนา และ
 สวยงาม ถือว่าผู้หญิงคนนั้นมีความฉลาด มีความอดทน ประณีตและอ่อนน้อม

...ในช่วงชีวิตหนึ่งของผู้หญิงไท-ยวนลับแลที่ต้องทำงานบ้านดูแลลูก
 และสามี พร้อมทั้งทำไร่นาด้วย จะสามารถทอผ้าชั้นดินจกไว้ใช้ไว้
 ไว้ให้ผู้ใหญ่ ไว้ให้ลูกหลานได้นุ่ง กันแค่ว่า ไม่เกิน ๘ ผืนเท่านั้นสำหรับคน
 ที่ทอเก่งๆ นอกนั้นก็ทอไว้ได้ไม่เกิน ๑-๒ ผืน... (นางป้าน เหล็กมูล:
 สัมภาษณ์, ๓๐ เมษายน ๒๕๕๒)

ในเวทีเสวนายังสรุปการเรียนรู้และการถ่ายทอดการเรียนการสอน การทอผ้าชั้นดินจก
 ต่อไปว่า เป็นการเรียนที่ต้องอาศัยความอดทนอดกลั้น ความมุมานะเพียรพยายามอย่างสูง ต้องฝึก
 สมาธิ มีจินตนาการ และมีศรัทธาอย่างแรงกล้าในพระพุทธศาสนา กล่าวคือในการทอผ้าแต่ละผืน
 นั้นผู้ทอจะต้องอดทนกับการถูกลงโทษด้วยวิธีการสารพัดรูปแบบจากครูผู้สอน ซึ่งเป็นการถ่ายทอด
 จาก ย่ายายสู่หลาน แม่สู่ลูก ป้าน้าอา สู่หลาน พี่สู่น้อง โดยมีทั้งการโดนกระสวยทอผ้าตี การโดน
 เขกหัว การโดนชนเข่าหรือแทงหลัง เหล่านี้ล้วนแต่เป็นแรงเสริมที่ช่วยให้ผู้ทอเกิดการเรียนรู้ใน
 การทออย่างรวดเร็ว ดังคำสัมภาษณ์

... โอ๊ย กว่าจะได้แต่ละดอก ยากจะตาย เดี่ยวก็โดนเขกหัว ตีกลางหลัง
 ขนเม่นแทงเอว บางทีอยากหลับก็ทำไม่ได้ เพราะ ย่า ยาย สอนเข้มงวด

มาก บางครั้งสอนเราไป บ่นไป เล่าไป... (นางปิ่น สุกสา : สัมภาษณ์, ๓๐ เมษายน ๒๕๕๒) และ

...แม่จำได้นะ ตอนนั้น ลำบากมาก ไหนจะต้องทอชิ้น ไหนจะต้องเลี้ยงน้อง ไหนจะต้องทำไร่นา สारพัด ยิ่งเวลาสอนเวลาเรียน ทั้งทุบทั้งตี ให้อะไรก็ปัญญาไม่ค่อยดีนะ แม่เขาก็ดีเอาๆ จนเจ็บไปหมด บางทีเรายังเป็นเด็กก็อยากเล่น แอบหนีไปวิ่งเล่นในวัดกลับมาโดนไม้ส้าวคานับไม่ถ้วน ดังนั้นกว่าจะเก็บได้แต่ละดอกแต่ละผืนมันคือชีวิตของแม่ทั้งชีวิตเลย... (นางแตะ กางมูล : สัมภาษณ์, ๓๐ เมษายน ๒๕๕๒)

ชาวบ้านยังกล่าวเพิ่มว่า ในอดีตการทอผ้าจะต้องใช้เวลาว่างเท่านั้นเช่น เมื่อว่างจากการทำนา การทำไร่ การเลี้ยงควาย การเลี้ยงเด็ก และจะเป็นการทอที่เอาไว้ใช้เองไม่ได้ทอไว้เพื่อการค้าจำหน่าย ดังนั้นผู้หญิงชาวไท-ยวนทุกคนก็ต้องทอผ้าเป็น ซึ่งก็จะเป็นที่หมายปองของชายหนุ่มโดยทั่วไป เนื่องจากหากหญิงคนไหนทอหูกทอผ้าไม่เป็น นั่นก็จะโดนมองว่าเป็นผู้หญิงมักง่าย ขี้เกียจ ทำงานไม่เป็น สติปัญญาไม่ดี ไม่มีความขยันหมั่นเพียร จะดูแลสามีและลูกไม่ได้ ดังนั้นการทอผ้าขึ้นดินจกของชาวไท-ยวนลับแลนั้นจึงเป็นเสน่ห์อย่างหนึ่งของสาวชาวไท-ยวนลับแล ดังตัวอย่างคำสัมภาษณ์ ที่ว่า

...แต่ก่อนแม่หญิงคนไหนทอผ้าขึ้นดินจกไม่เป็น เขาจะว่าเลย ชาตินี้หาผัวไม่ได้ เพราะไม่มีใครเอา เขาว่าเป็นคนขี้คร้าน มักง่าย ปัญญาไม่ดี เอาไปทำเชื้อทำพันธุ์ไม่ได้ แล้วจะทอผ้าได้ก็ต่อเมื่อหมดหน้านา หน้าสวน ว่างจากเลี้ยงลูกเลี้ยงน้อง ตอนแม่คำ แม่แลง (ยามเย็น ยามค่ำ) ... (นางปิ่น สุกสา : สัมภาษณ์, ๓๐ เมษายน ๒๕๕๒)

๕.๒) ความรัก ความผูกพัน และความเชื่อ ความศรัทธาในพระพุทธศาสนา ชาวบ้านเชื่อว่า หากใครได้ฟังธรรม ก็จะเกิดสมาธิ เกิดจินตนาการ มีศรัทธาและความเชื่อ ก็จะสามารถกลับมาทอผ้าได้อย่างวิจิตรสวยงาม ดังคำสัมภาษณ์ต่อไปนี้

...มันไม่ใช่ว่าไปฟังธรรมมาแล้วจะคิดลายได้คนเดียวนะ แต่มันมีสมาธิขึ้น นึกภาพออกง่ายขึ้นเพราะเราฟังจากธรรมแล้ว มันเห็นภาพอย่าง ภาพหงส์ ภาพนาค มันก็ทำให้เข้าใจสัตว์เหล่านี้มากขึ้น กลับมาทอง่ายขึ้น สวยขึ้น รู้รายละเอียดว่า หงส์ต้องเป็นยังไง มีหาง มีหงอน ตรงไหน แบบไหน... (นางแตะ กางมูล : สัมภาษณ์, ๒๔ เมษายน ๒๕๕๒)

...บางทีคนเขาไปฟังธรรมกันก็ใจขึ้นใจบาน มีสมาธิ ก็กลับบ้าน
จิตใจมันผ่องแผ้วผ่องใส นั่งทอดผ้าไป หัวใจก็ขึ้นบาน ทำอะไรก็ง่าย ใจ
เย็นขึ้น ... (นางป้าน เหล็กมูล : สัมภาษณ์, ๓๐ เมษายน ๒๕๕๒)

...อย่างย่นนี้ ก็ไปฟังธรรมเราฟังแล้วได้สติ มีสมาธิ กลับบ้านมาก็
มีความสุข เราเห็นภาพงานของเราชัดขึ้น เข้าใจรูปทรงสัณฐานมากขึ้น
เพราะของพวกนี้มันไม่ได้มีอยู่ตามบ้าน มันมีอยู่ในวัด ถ้าเราไม่ได้ไปวัด
เราก็ไม่รู้หรอก...(นางปิ่น สุกสา : สัมภาษณ์, ๓๐ เมษายน ๒๕๕๒)

รวมทั้งในหนังสือธรรมใบลานที่ใช้สำหรับการเทศนาสั่งสอนให้ชาวบ้าน ยังพบว่าการ
นำเอาผ้าขึ้นดินจกถ่ายทอดลงไปหนังสือธรรมด้วย พระอธิการวินัยศักดิ์ โฆษโก เจ้าอาวาสวัด
ทองลับแล ได้นำหนังสือธรรมใบลาน ที่จารถึงชาดกเรื่องพระเวสสันดร กัณฑ์ชูชก ผูกที่ ๑ ลาน
หน้าที่ ๕ กล่าวถึงตอนที่ นางอมิตดาห่มผ้าขึ้นดินจก ความว่า “แล้วเมื่อนั้นนางอมิตดาคนงามก็
ได้จัดแต่งแปรงดาห่มห้อยผ้าขึ้นครวไบ อันมีผ้าขึ้นดินจกลายหงส์ใหญ่ หงส์ดำ ขึ้นแหล่ ขึ้นไถ หวี
เกล้ามวยผม ทัดดอกเอื้องดอกปอ งามเช่นล้ำเทพธิดา”

...แม้แต่ในหนังสือธรรมก็มีการกล่าวถึงผ้าขึ้นดินจก แสดงว่า ผ้าขึ้น
ดินจก กับศาสนาเป็นเรื่องที่ผูกพันกันมาก คนแต่ก่อนเขาใช้ศาสนาเป็น
ศูนย์กลางในการถ่ายทอดความรู้และสืบสานวัฒนธรรมประเพณีของ
ท้องถิ่นด้วย... (พระอธิการวินัยศักดิ์ โฆษโก : สัมภาษณ์, ๓๐ เมษายน
๒๕๕๒)

จะเห็นได้ว่า หากสตรีชาวไท-ยวนบ้านทองลับแลได้ฟังการเทศนาจากชาดกแล้ว ก็ยัง
เกิดศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า รวมถึงเกิดศรัทธา สมาธิ และจินตภาพ ต่อรูปสัตว์ต่างๆ
ในนิทานชาดกแล้วจึงสามารถนำกลับมาถ่ายทอดลงสู่งานทอผ้าขึ้นดินจกของตนสืบต่อจากรุ่นสู่รุ่น

จากรายละเอียดดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นว่า ผ้าขึ้นดินจกไท-ยวนลับแล จึงเป็นเสมือน
หลักฐานในการแสดงความเป็นอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ และภูมิปัญญาอย่างหนึ่งของชาวไท-ยวน
ลับแลได้เป็นอย่างดี

๔.๒.๑ ภูมิปัญญาท้องถิ่น

คณะกรรมการสำนักงานการศึกษาแห่งชาติ (๒๕๔๑ : ๑๑-๑๓) ให้ความหมาย ไว้ดังนี้

๔.๒.๑.๑ ความหมายของภูมิปัญญาชาวบ้าน

ภูมิความรู้ของชาวบ้านดังกล่าว มีคำเรียกใช้อยู่หลายคำ เช่น ภูมิปัญญาชาวบ้าน
ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย ภูมิธรรมภูมิปัญญาชาวบ้าน เทคนิควิทยา
พื้นบ้าน ฯลฯ แต่ไม่ว่าจะเลือกใช้ศัพท์คำใด ล้วนมีความหมายตรงกัน คือ เป็นความรู้ความสามารถ

ทางวิชาการ ซึ่งได้รับการถ่ายทอดจากอดีต สัมผัส ปรับประยุกต์และพัฒนาตามกาลสมัยและสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป โดยผ่านการสังเกต ทดลองใช้ คัดเลือก แล้วถ่ายทอด เป็นวัฒนธรรมสืบทอดต่อมา และในที่นี่จะขอเลือกใช้คำว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน ทั้งนี้เพราะเป็นความรู้ ความคิดของบุคคล สืบทอดต่อไปยังบุคคล ใช้เป็นแนวทางในการพัฒนา เพื่อดำรงชีวิตสืบต่อมา และจากการศึกษาถึงความหมายของแต่ละคำที่มีอยู่หลายท่าน ได้นิยามไว้เป็นแนวทางในการเลือกใช้คำ ดังนี้

ภูมิปัญญา (Wisdom) มีความหมายดังต่อไปนี้

๑) ความรู้ ความสามารถ ความเชื่อ ความสามารถทางพฤติกรรม และความสามารถในการแก้ไขปัญหาของมนุษย์

๒) ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจน ที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัวและดำรงชีพ ตามสภาพแวดล้อมของธรรมชาติ

๓) ภูมิปัญญาเป็นเรื่องที่สั่งสมกันมาตั้งแต่อดีต และเป็นเรื่องของการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติแวดล้อม คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยผ่านกระบวนการทางจารีตประเพณี วิถีชีวิต การทำมาหากิน และพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างความสัมพันธ์เหล่านี้ เป้าหมายก็คือเพื่อให้เกิดความสุขทั้งในส่วนที่เป็นชุมชน เป็นหมู่บ้าน และในส่วนที่เป็นปัจเจกของชาวบ้านเอง หากเกิดปัญหาทางด้านความไม่สมดุลกันขึ้นก็จะก่อให้เกิดความไม่สงบสุข เกิดปัญหาในหมู่บ้านและชุมชน

๔) ประสบการณ์ในการประกอบอาชีพ ในการศึกษาเล่าเรียน การที่ชาวบ้านรู้จักวิธีการทำนา การไถนา การนำกระบือมาใช้ในการไถนา การรู้จักนวดข้าวโดยการใช้กระบือ รู้จักสานกระบุง ตะกร้า เอาไม้ไผ่มาทำเครื่องใช้ไม้สอยในชีวิตประจำวัน รวมทั้งรู้จักเอาดินขี้กระต๊าม แฉ่น้ำ ต้มให้เหือดแห้งเป็นเกลือสินเธาว์ ก็เรียกว่าภูมิปัญญาทั้งสิ้น

๕) ภูมิปัญญาเป็นเรื่องที่สั่งสมมา เป็นเรื่องการจัดความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน หรือธรรมชาติแวดล้อม หรือกับสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยผ่านกระบวนการทางจารีต ประเพณี วิถีชีวิต การทำมาหากินและพิธีกรรมต่าง ๆ ทุกอย่างเพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างความสัมพันธ์เหล่านั้น

ภูมิปัญญาพื้นบ้าน (Folk Wisdom)

เป็นองค์ความรู้ ความสามารถและประสบการณ์ที่สั่งสมและสืบทอดกันมา อันเป็นความสามารถและศักยภาพ ในเชิงแก้ปัญหา การปรับตัวเรียนรู้และสืบทอดไปสู่คนรุ่นใหม่ เพื่อดำรงอยู่รอดของเผ่าพันธุ์ จึงเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ เผ่าพันธุ์หรือเป็นวิถีของชาวบ้าน

ภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular Wisdom) ในหลากหลายมุมมองและความคิดของนักวิชาการ สรุปได้ดังต่อไปนี้

๑) ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง แก่นหลักของการมองชีวิต การใช้ชีวิตอย่างมีความสุข ซึ่งมีความหมายทั้งในแง่ของปัจเจกบุคคล และในแง่ของสังคมหมู่บ้าน

๒) ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้ที่เป็นรากฐานดั้งเดิมของชาวบ้าน

๓) ภูมิปัญญาชาวบ้าน เกิดจากการสะสม การเรียนรู้มาเป็นระยะเวลายาวนาน มีลักษณะเชื่อมโยงกันในทุกสาขาวิชา โดยเฉพาะวิชาเกี่ยวกับเศรษฐกิจ อาชีพ ความเป็นอยู่ แนวทางการดำรงชีวิต การสาธารณสุข อนามัยพื้นบ้าน ฯลฯ

๔) ภูมิปัญญาชาวบ้าน คือ วิธีการปฏิบัติซึ่งชาวบ้านได้จากประสบการณ์ แนวทางแก้ไขปัญหา หรือประสบการณ์ในสภาพแวดล้อม ซึ่งจะมีเงื่อนไข ปัจจัยเฉพาะแตกต่างกัน

๕) ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรอบรู้ชาวบ้านที่เรียนรู้และมีประสบการณ์ สืบต่อกันทั้งทางตรง คือ ประสบการณ์ตนเอง หรือทางอ้อม ซึ่งเรียนรู้สืบมาจากผู้ใหญ่

๖) ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เองที่นำมาใช้ในการแก้ไขปัญหาเป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้าน ทั้งกว้างทั้งลึกที่ชาวบ้านสามารถคิดเองทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาการดำเนินชีวิตได้ในท้องถิ่นอย่างสมสมัย

๗) ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้ประสบการณ์ของประชาชนในท้องถิ่น ซึ่งได้รับการศึกษาอบรม สั่งสอน และถ่ายทอด จากบรรพบุรุษหรือเป็นความรู้ประสบการณ์ตรง ซึ่งได้เรียนรู้จากการทำงาน สิ่งแวดล้อม สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่มีความค่าเสริมสร้างความสามารถทำให้คนมีชีวิตร่วมกันอย่างสันติสุข เป็นความรู้ที่สร้างสรรค์และมีส่วนเสริมสร้างการผลิต

๘) ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความสามารถการแก้ปัญหาของชาวบ้าน ไม่ว่าจะเป็นปัญหาชุมชน ปัญหาการดำรงชีวิตและปัญหาการประกอบอาชีพ โดยที่มีกระบวนการวิเคราะห์ และสั่งสมประสบการณ์มาเป็นเวลานาน และเป็นที่ยอมรับนับถือของคนทั่วไป

๙) ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง มวลความรู้และมวลประสบการณ์ของชาวบ้านที่ใช้ในการดำเนินชีวิตให้เป็นสุข โดยรับการถ่ายทอด สั่งสมโดยผ่านการพัฒนาให้สอดคล้องชุมชน

ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom)

๑) ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นองค์ความรู้ความสามารถของชาวบ้านที่สั่งสม สืบทอดกันมา อันเป็นศักยภาพหรือความสามารถที่จะใช้แก้ปัญหา ปรับตัว เรียนรู้ และมีการสืบทอดไปสู่คนรุ่นใหม่ หรือคือแก่นของชุมชนให้อยู่รอดจนถึงปัจจุบัน

๒) ภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ในชีวิตของคนเราผ่านกระบวนการศึกษา สังเกต คิดวิเคราะห์จนเกิดปัญญา และตกผลึกมาเป็นองค์ความรู้ที่ประกอบกันขึ้นมาจากความรู้เฉพาะหลาย ๆ เรื่อง ความรู้ดังกล่าวไม่ได้แยกย่อยออกมาให้เห็นเป็นศาสตร์ เฉพาะสาขาวิชาต่าง ๆ อาจกล่าวได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นจัดเป็นพื้นฐานขององค์ความรู้สมัยใหม่ที่จะช่วย

ในการเรียนรู้ การแก้ปัญหา การจัดการและปรับตัวในการดำเนินชีวิตของคนเรา ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นความรู้ที่มีอยู่ทั่วไป ในสังคม ชุมชนและในตัวของผู้รู้เอง หากมีการสืบค้นหาเพื่อศึกษา และ นำมาใช้ ก็จะเป็นที่รู้จักกันเกิดการยอมรับ ถ่ายทอดและพัฒนาไปสู่คนรุ่นใหม่ตามยุคตามสมัย

๓) ภูมิปัญญาท้องถิ่นคือ กระบวนการปรับเปลี่ยนแบบแผนการดำเนินชีวิตของ บุคคลซึ่งอยู่ในท้องถิ่นให้สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข หรือสามารถแก้ปัญหาการดำเนิน ชีวิตของคนให้สอดคล้องกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปแต่ละยุคสมัย

๔) ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง กระบวนทัศน์ในบุคคลที่มีต่อตนเอง ต่อโลกและ สิ่งแวดล้อม ซึ่งจะมีรากฐานจากคำสอนทางศาสนา ความเชื่อ คติจารีตประเพณีที่ได้รับการถ่ายทอด สั่งสอนและปฏิบัติสืบกันมา ปรับปรนเข้ากับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงแต่ละสมัย

สรุปว่าภูมิปัญญาชาวบ้าน และ ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นองค์ความรู้ ที่ชาวบ้าน สะสม ประยุกต์ ริเริ่ม สานต่อ และสืบทอด รวมทั้งนำมาประยุกต์ใช้และพัฒนาตามสภาพของสังคม ที่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา การรวบรวมความรู้ ความคิด และประสบการณ์เหล่านี้ จึงเป็นสิ่งที่ มีคุณค่า และมีความสำคัญเพื่อก่อให้เกิดพลังแห่งการสร้างสรรค์ พัฒนา เรียนรู้สืบต่อกันในชุมชนเอง

๔.๒.๑.๒ ลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาชาวบ้าน

มีนักวิชาการเสนอลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาชาวบ้านไว้ ดังนี้

เสรี พงศ์พิศ (๒๕๒๕: ๑๔๗) ได้เสนอว่า ลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิ ปัญญาชาวบ้าน สรุปว่าภูมิปัญญาชาวบ้าน มี ๒ ลักษณะดังนี้

๑) ลักษณะที่เป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิตเป็นเรื่อง เกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่าและความหมายของสิ่งต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน

๒) ลักษณะที่เป็นรูปธรรมเป็นเรื่องเฉพาะด้านต่าง ๆ ที่เห็นได้ชัดเจน เช่น การทำ มาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปดนตรี และอื่น ๆ

ประเวศ วะสี (๒๕๓๐ :๑๑-๑๗) เสนอลักษณะที่สำคัญของภูมิปัญญาชาวบ้าน ดังนี้

๑) มีความจำเพาะกับท้องถิ่น เนื่องจากภูมิปัญญาชาวบ้านสะสมขึ้นมาจาก ประสบการณ์ หรือความชัดเจนจากชีวิตและสังคมในท้องถิ่นหนึ่ง ๆ เพราะฉะนั้นภูมิปัญญา ชาวบ้านจึงมีความสอดคล้องกับเรื่องของท้องถิ่นมากกว่าภูมิปัญญาที่มาจากข้างนอก

๒) มีความเชื่อมโยงหรือบูรณาการสูง เนื่องจากภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นภูมิปัญญา ที่มาจากประสบการณ์จริง จึงมีความเป็นบูรณาการสูง ทั้งในเรื่องของกาย ใจ สังคม และ สิ่งแวดล้อม เช่น ความเชื่อเรื่องแม่ธรณี แม่คงคา แม่โพสพ ฯลฯ ทำให้เกิดพิธีกรรมต่าง ๆ ขึ้น เช่น พิธีลอยกระทง พิธีแรกนาขวัญ ฯลฯ พิธีดังกล่าวเป็นตัวอย่างของภูมิปัญญาในการนำเอาธรรมชาติ มาสร้างให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์เพื่อให้คนเคารพธรรมชาติไม่ทำลายธรรมชาติ

๓) มีความเคารพผู้อาวุโส เนื่องจากภูมิปัญญาชาวบ้าน ให้ความสำคัญแก่ผู้มีประสบการณ์ จึงมีความเคารพผู้อาวุโสเพราะถือว่าผู้อาวุโสมีประสบการณ์มากกว่า

โดยสรุปภูมิปัญญาชาวบ้านมีลักษณะเป็นสิ่งที่สะท้อนมุมมองทางวัฒนธรรมของคนในชุมชน ที่เป็นหัวใจสำคัญของการสานต่อ และการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมต่อกันมา โดยการเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตและวิถีทางธรรมชาติ ผ่านมุมมองการอธิบายบอกเล่าต่อ พร้อมทั้งการปฏิบัติของคนในชุมชนนั้นๆ

๔.๒.๑.๓ ระดับของภูมิปัญญาชาวบ้าน

เสรี พงศ์พิศ (๒๕๒๕: ๑๕๗) ได้แบ่งภูมิปัญญา เป็น ๒ ระดับ ดังนี้

๑) ภูมิปัญญาระดับชาติ เป็นการพัฒนาสังคมไทยให้รอดพ้นจากวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ในอดีต การเสียเอกราช การสร้างเสริมความศรัทธาให้กับชาติตราบนานเท่านาน เช่น การกอบกู้เอกราชของพระนเรศวรมหาราช การป้องกันตนเองไม่ให้ตกเป็นเมืองขึ้นสมัยยุคล่าอาณานิคม

๒) ภูมิปัญญาระดับท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน คือ การเกิดขึ้นเฉพาะท้องถิ่น เพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นนั้น เป็นพื้นความรู้ของชาวบ้านเพื่อคิดแก้ปัญหาในชีวิตหรือสติปัญญาที่เกิดจากการเรียนรู้ สะสม ถ่ายทอดประสบการณ์อันยาวนาน ซึ่งได้ใช้ชีวิตถาวรกับธรรมชาติรอบตัว เช่น ป่าเขา น้ำ เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของพวกเขา

๔.๒.๑.๔ ประเภทของภูมิปัญญาชาวบ้าน

สุรเชษฐ์ เวชชพิทักษ์ (๒๕๖๖ :๒๒) แยกประเภท ลักษณะ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนี้

๑) ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการผลิต หรือการประกอบอาชีพ ที่มีลักษณะแบบพุทธเกษตรกรรม หรือ ที่มีลักษณะจัดความสัมพันธ์สอดคล้องกับธรรมชาติ

๒) ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบสังคม หรือการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ซึ่งได้แก่ ความเชื่อ คำสอน ประเพณี ที่แสดงออกในแบบแผนการดำเนินชีวิต

๓) ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ หรือสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การรักษาป่าชุมชน การรักษาโรคด้วยสมุนไพร

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (๒๕๔๑ :๑๔) แยกประเภทภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนี้

๑) คติ ความคิด ความเชื่อ หลักการที่เป็นพื้นฐานขององค์ความรู้ที่เกิดจากการสั่งสมถ่ายทอดกันมา

๒) ศิลปวัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีที่เป็นแบบแผนการดำเนินชีวิตที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา

๓) การประกอบอาชีพในท้องถิ่นที่ยึดหลักการพึ่งตนเอง และได้รับการพัฒนาให้เหมาะสมกับกาลสมัย

๔) แนวความคิดหลักปฏิบัติ และเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ชาวบ้านนำมาดัดแปลงใช้ในชุมชนอย่างเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและความเป็นอยู่

อังกูล สมคะเนย์ (๒๕๓๕ : ๗๑) เสนอแนวคิดกลุ่มของภูมิปัญญาท้องถิ่น ไว้ดังนี้

๑) เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับคติ ความคิด ความเชื่อและหลักการที่เป็นพื้นฐานขององค์แห่งความรู้ที่เกิดจากการถ่ายทอดกันมา

๒) เป็นเรื่องของศิลปะ วัฒนธรรมและขนบธรรมเนียม ประเพณี

๓) เป็นเรื่องการประกอบอาชีพของท้องถิ่นที่ได้รับการพัฒนาให้เหมาะสมกับสมัย

๔) เป็นเรื่องของแนวความคิดหลักปฏิบัติ และเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ชาวบ้านนำมาใช้ในชุมชน ซึ่งเป็นอิทธิพลของความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (๒๕๔๑: ๓๖-๔๑) ได้จำแนกสาขาย่อยของภูมิปัญญาชาวบ้านที่ทำการคัดเลือกและเชิดชูเกียรติผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรม ดังนี้

๑) ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านเกษตร เช่น การเกษตรแบบผสมผสาน หรือ การแก้ปัญหาด้านการเกษตร เช่น การใช้เทคโนโลยีมาประยุกต์ใช้

๒) ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านสิ่งแวดล้อม เช่น การอนุรักษ์ป่าไม้ต้นน้ำลำธาร การรักษาการถ่ายทอดความรู้ดั้งเดิมเพื่อการอนุรักษ์ เช่น การเคารพแม่น้ำ และโบราณสถาน โบราณวัตถุ

๓) ภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดการ สวัสดิการและธุรกิจ ได้แก่ กองทุน ชุมชน เช่น สหบาลข้าว (ธนาคารข้าว) สหกรณ์ร้านค้า กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ หรือ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน

๔) ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการรักษาโรคและการป้องกัน เช่น หมอพื้นบ้าน หมอธรรม และผู้รอบรู้เรื่องสมุนไพร

๕) ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการผลิตและการบริโภค เช่น การแปรรูปผลิตผลทางการเกษตร ให้สามารถบริโภคได้โดยตรง ได้แก่ การใช้เครื่องสีข้าวด้วยมือ และครกตำข้าว การรู้จักประยุกต์เทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้แปรรูปผลิตผลเพื่อชะลอการนำเข้า

ปฐม นิคมานนท์ (๒๕๓๕: ๕๘-๖๓) กล่าวถึงประเภทภูมิปัญญาชาวบ้านโดยวิธีสัมภาษณ์บุคคลที่มีความชำนาญด้านอาชีพ, ความถนัด รวม ๕๓ ประเภท แล้วมาจัดกลุ่มอาชีพ คือ

๑) กลุ่มช่างศิลป์ ได้แก่ ช่างโบสถ์ ช่างลายไทย ช่างแกะสลักไม้ ช่างแกะสลักสังกะสี ช่างปราสาทนางสงฆ์

๒) กลุ่มช่างไม้ ช่างทำเครื่องดนตรี

๓) กลุ่มหัตถกรรมหนัก เช่น ช่างเครื่องปั้นดินเผา ช่างตีเหล็ก-มีด ช่างทองเหลือง ช่างเงิน ช่างตีฆ้อง ช่างทำดอกไม้ไฟ

๔) กลุ่มหัตถกรรมเบา เช่น จักสานไม้ไผ่ หวาย ถักยอ จำ สวิง ตาข่ายดักปลา สานหมวก ทำไม้กวาด ทำกระดาษสา ฯลฯ

๕) กลุ่มหัตถกรรมประยุกต์ เช่น ทอผ้าพื้นเมือง ผ้ามัดหมี่ ทอผ้าชาวเขา ย้อมผ้า ม่อฮ่อม ทำผ้ารวม

๖) กลุ่มนักดนตรี นักร้อง เช่น ช่างซอ จ้อย ค่าว อ้า นักดนตรีพื้นเมืองสะล้อ ซอ ซึง

๗) กลุ่มหมอรักษาโรค เช่น หมอยาพื้นบ้าน หมอน้ำมันดี หมอน้ำมัน หมอกระดูก หมอเส้น หมอดำแย

๘) กลุ่มวรรณคดี พิธีกรรม เช่น หมอดู การลงผีปู่ย่า ผีหม้อหนึ่ง หมอฮ้องขวัญ

๙) กลุ่มอาหาร โภชนาการ เช่น ทำน้ำปู ทำข้าวซอยฮ่อ

๑๐) กลุ่มอื่น ๆ การเกษตร เพาะพันธุ์ปลา ครัวฟ่อนตาม ฟ่อนเจิง ครัวมวย ฯลฯ

๔.๒.๒ ภูมิปัญญาผ้าขึ้นดินจกไท-ยวนลับล้าง

จากการจัดกิจกรรมตามรายละเอียดของกิจกรรมใน Action Plane นั้นได้มีการจัดกิจกรรมต่างๆ เพื่อฟื้นฟูและดึงชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลของภูมิปัญญาผ้าขึ้นดินจก ร่วมกัน โดยได้จัดกิจกรรมการประกวดผ้าขึ้นดินจก การออกเก็บข้อมูลภาคสนามเชิงลึก และการจัดเวทีเสวนาตรวจสอบข้อมูลในผ้าขึ้นดินจกของชุมชนท้องถิ่นลับล้าง ตำบลฝายหลวง อำเภอลับล้าง จังหวัดอุดรธานี โดยทั้งนี้ชุมชนเองได้ร่วมกันแสดงความคิดเห็นว่าในส่วนของคุณผ้าในชุมชนของบ้านท้องถิ่นลับล้างนี้ อาจมีความเหมือนหรือความแตกต่างกันบ้างกับชุมชนอื่นในเขตอำเภอลับล้าง รวมทั้ง ในตำราและเอกสารต่างๆ แต่เพื่อเป็นการสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องร่วมกัน จึงขอใช้คำว่าผ้าขึ้นดินจกไท-ยวนลับล้าง ซึ่งหมายถึงเฉพาะข้อมูลในชุมชนบ้านท้องถิ่นลับล้างเท่านั้น และสามารถสรุปข้อมูลความรู้เรื่องผ้าขึ้นดินจกไท-ยวนลับล้างได้ดังนี้

๔.๒.๒.๑ ลวดลายขึ้นดินจกไท-ยวนลับล้าง

ความรู้ของท้องถิ่นหรือชุมชนในการสร้างสรรค์ลวดลายผ้าขึ้นดินจกไท-ยวนลับล้าง และการผลิตผลงานผ้าขึ้นดินจก เป็นการสร้างสรรค์ลวดลายโดยมีที่มาจากความเชื่อทางพระพุทธศาสนาและการสร้างสรรค์จากสิ่งแวดล้อม ธรรมชาติ และวิถีชีวิตของคนในชุมชน ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรมของชุมชน

๔.๒.๒.๑.๑ การสร้างสรรค์ลวดลายผ้าขึ้นดินจกไท-ยวนลับล้าง

จากกิจกรรมการประกวดผ้าขึ้นดินจก กิจกรรมออกเก็บข้อมูลภาคสนาม
เชิงลึก กิจกรรมทำแผนที่ผ้าขึ้นดินจกโบราณของชุมชน รวมทั้งกิจกรรมการคัดสรร ตรวจสอบ
ข้อมูลลายผ้าขึ้นดินจกซึ่งใช้ทั้งวิธีในการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ สังเกต สอดถาม ร่วมกัน
ตรวจสอบ จากตัวอย่างคำสัมภาษณ์ของชุมชน พบว่า

...ลายผ้าบ้านเราจริงๆแล้ว มีลายหลักแค่ ๔ ลาย ที่อื่นนั้นเขาทำขึ้นมา
ใหม่ แต่โบราณจริงๆมีแค่ ดอกหงส์ใหญ่ หงส์เครือ แปะดอ หกขอ
เท่านั้น นอกนั้นก็เป็ลลายเครื่อง ลายคร้ว (ลายประกอบ) มีอีกเยอะ เช่น
ลายไฮ้อย ลายรด นกคุ้ม ขอน้ำคุ เจี้ยวหมาหยี เครือวัลย์ มากมาย ยากะ
จำไม่ได้แล้ว... (นางป่าน เหล็กมูล : สัมภาษณ์, ๑๑ มีนาคม ๒๕๕๒)

...ขึ้นดินจกบ้านเราโบราณจริงๆ มีแค่ ๔ ดอก หนึ่งดอกหงส์ใหญ่ อัน
นี้ทำยากที่สุดในลายหงส์ รองลงมาก็หงส์เครือ แล้วก็ดอกแปดขอ อันนี้ก็
งาม แล้วก็หกขอ นอกนั้นก็เป็ลคร้วมัน ก็มี เครือวัลย์ เจี้ยวหมาหยว เจี้ยว
หมาหยี ขอไร่ ขอน้ำคุ ลายรด อันนี้ก็งาม บางคนก็ว่ามันเป็ลรูปรด แต่แม่
ว่ามันคล้ายรูปเรือสำเภา... (นางแตะ กางมูล : สัมภาษณ์, ๑๑ มีนาคม
๒๕๕๒)

...ลายจกบ้านลับแลงจริงๆแล้ว มีไม่กี่ลาย ที่เขาทำขายเดี๋ยวนีของบ้าน
อื่นเขาประยุกต์แต่โบราณจริงๆนั้น มีแค่ ๔ ดอกเท่านั้น ก็คือ หงส์เครือ
หงส์ใหญ่ ดอกแปดขอ หกขอ นอกนั้นก็เป็ลคร้วมัน มีเครือวัลย์เป็ลเครือ
เขาดันไม้ มีรด เป็ลรูปรด มีลายขอไร่ ขอน้ำคุ นกน้อย ลายนาค ไฮ้อย...
(นางจำปี ทองเลิศ : สัมภาษณ์, ๑๑ มีนาคม ๒๕๕๒)

...ผ้าบ้านเขาไม่ใช่เหมือนผ้าบ้านอื่น บ้านอื่นเขาทำไปเรื่อยเอจาก
หาดเสี้ยวมาก็มี เอจากลาวฟากท่า บ้านโคก มากี่มี สารพัด สุนปนกันไป
หมด ถ้าบ้านเราจริงๆก็มีแค่ หงส์ใหญ่ หงส์เครือ หกขอ แปดขอ นอกนั้น
ที่เห็นเต็มผืนลายน้อยๆก็เป็ลคร้วมัน มีทั้ง รด ขอน้ำคุ ขอไร่ เครือวัลย์
บางคนก็เรียก นาค นกคุ้ม ไฮ้อย บ้านอื่นสมัยนี้ที่เขาทำ เพราะเขาทำไว้
ขาย เอาสะดวกเอาเร็ว บ้านเราแต่ก่อนเราทำไว้ใช้เอง มันเลยยากและงาม
ไม่เหมือนกัน ของเราเครื่องคร้วมันมาก... (นางนอม สุกสา : สัมภาษณ์,
๑๑ มีนาคม ๒๕๕๒)

...ลายขึ้นดินจกบ้านลับแลงเรา มีแค่ ๔ ลายหลักๆ เท่านั้น นอกนั้นก็
จะเป็นของแถมข้าง ไม่ว่าจะเป็น รดหรือเรือ ไฮ้อย นกน้อย นกคุ้ม ขอ

ไร่ ขอน้ำคูลู เขี้ยวหมา เครือวัลย์ ลายกาบ ส่วนหงส์ใหญ่ หงส์เครือ แปด
ขอ หกขอ นั้นเป็นสุดยอดของลายละ... (นางนัน ศรีเมืองสุข : สัมภาษณ์
, ๑๑ มีนาคม ๒๕๕๒)

...แต่เดิมโบราณจริงๆ ก็คงไม่มีใครรู้หรือแตกต่างจากคำคนแก่ แม่หม่อน
เขาสอนไว้ ก็มีแค่ หงส์ใหญ่ หงส์เครือ หกขอ แปดขอ ซึ่งแต่ละลายก็จะ
งามแตกต่างกัน ใช้ต่างกัน ทำต่างกัน มีชั้นมีตอนของมัน ส่วนหมู่ลายรด
ลายเขี้ยวหมา ขอไร่ ขอน้ำคูลู เครือวัลย์ ไชย้อย นกสร้อย ก็มีมากนักร้อง
แล้วแต่ว่าใครจะชอบใจลายอันไหน... (นางแดง คำสุก : สัมภาษณ์, ๑๑
มีนาคม ๒๕๕๒)

จึงได้ทำการสรุปร่วมกันถึงลายของผ้าชิ้นดินจกโบราณในชุมชนบ้านท้อง
ถ้ำแล แบ่งตามชนิดชื่อเรียกของลายได้เป็น ๓ กลุ่ม คือ

กลุ่มลายสัตว์ ได้แก่ ลายหงส์ใหญ่ ลายหงส์เครือ ลายนกน้อย ลายนก
สร้อย ลายนาค ลายนกคุ้ม ลายเขี้ยวหมาหี ลายเขี้ยวหมาขาว

กลุ่มลายพืช ได้แก่ ลายกาบ ลายเครือวัลย์ ลายไชย้อย

กลุ่มลายอุปกรณ์ ได้แก่ ลายรด ลายแปดขอ หกขอ ลายขอไร่ ลายขอน้ำคูลู
หากแบ่งตามลักษณะเด่นและความสำคัญในผ้าชิ้นดินจกแล้วสามารถแบ่ง
ได้ออกเป็น ๒ กลุ่ม คือ

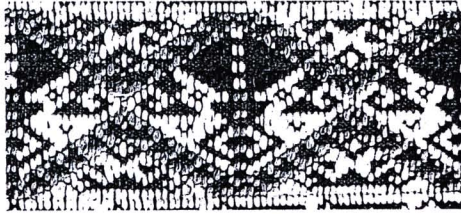
กลุ่มลายหลัก ได้แก่ ลายหงส์ใหญ่ ลายหงส์เครือ ลายแปดขอ ลายหกขอ

กลุ่มลายประกอบ หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า เครื่อง หรือ ครัว ได้แก่ ลายนก
น้อย ลายนกสร้อย ลายนาค ลายนกคุ้ม ลายเขี้ยวหมาหี ลายเขี้ยวหมาขาว ลายกาบ ลายเครือวัลย์
ลายขอไร่ ลายขอน้ำคูลู

หากพิจารณาถึงลายของผ้าชิ้นดินจกโดยเฉพาะอย่างยิ่งในลายหลักของ
ผ้าชิ้นดินจกโบราณของชุมชนบ้านท้องถ้ำแลอันมีด้วยกัน จำนวน ๔ ลาย คือลายหงส์ใหญ่ ลาย
หงส์เครือ ลายแปดขอ และลายหกขอ (ชาวบ้านเรียกคำว่าลายว่า ดอก เช่น ลายหงส์ใหญ่ ก็เรียกว่า
ดอกหงส์ใหญ่)

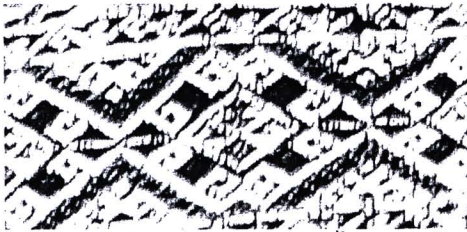
รูป ๔.๓๕ แสดงลายหงส์ใหญ่ของไท-ยวนถ้ำแล

รูป ๔.๓๖ แสดงลายหงส์เครือของไท-ขวนลับแล

รูป ๔.๓๗ แสดงลายแปดขอของไท-ขวนลับแล

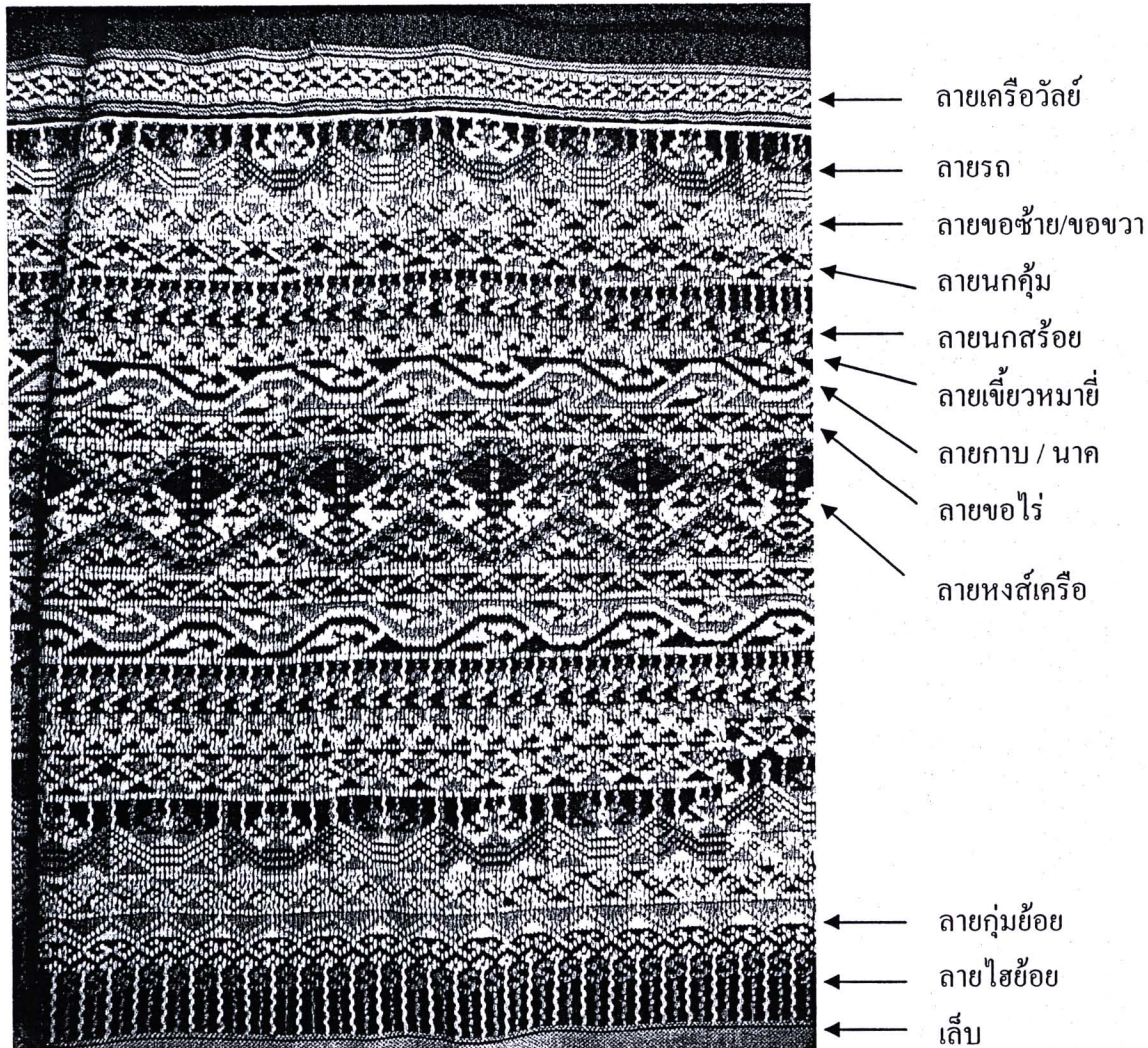
รูป ๔.๓๘ แสดงลายหกขอของไท-ขวนลับแล

- ← ลายเครือวัลย์
- ← ลายรด
- ← ลายขอซ้าย/ขอขวา
- ← ลายนกคุ้ม
- ← ลายนกสร้อย
- ← ลายกาบ / นาค
- ← ลายขอไร่
- ← ลายหงส์ใหญ่

- ← ลายกุ่มขี้ย
- ← ลายไฮ้อย
- ← เต็ม

รูป ๔.๓๙ แสดงลายหลักหงส์ใหญ่ และลายประกอบต่างๆ ของผ้าซิ่นตีนจกไท-ขวนลับแล

รูป ๔.๔๐ แสดงลายหลักหงส์เครือ และลายประกอบต่างๆ ของผ้าซิ่นตีนจกไท-ยวนลับแล

ซึ่งหากพิจารณาจากชื่อและลักษณะลวดลายในผ้าซิ่นตีนจกชุมชนบ้านท้องลับแลแล้วจะเห็นได้ว่าการตั้งชื่อลวดลายในผ้าซิ่นตีนจกชุมชนบ้านท้องลับแลนั้นตั้งตามลักษณะทางธรรมชาติที่อยู่รอบตัวซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของผู้ทอ หรือคนในชุมชนโดยผู้ทอได้เห็นหรือรู้จักแล้วเกิดความชอบความสนใจจึงนำมาทอไว้ในผืนผ้าซิ่นของตนเองซึ่งสอดคล้องกับความคิดเห็นของผู้สูงอายุในชุมชน ดังตัวอย่างจากคำสัมภาษณ์ ต่อไปนี้

...อันนี้ที่เขาเรียกชื่อลายนั้น เขาก็เรียกตามๆกันมา โดยมีแขง (แบบ)
ยิดถือสืบต่อกันมา บางทีก็เรียกตามชื่อของเครือเขาต้นไม้ บางทีก็เรียก

ตามสิ่งที่เห็น ไม่ว่าจะเป็น ขอไม้ส้าว หรือข้าวของครัวใช้ต่างๆ... (นาง
ป้าน เหล็กมูล : สัมภาษณ์, ๑๑ มีนาคม ๒๕๕๒)

...ลายผ้าบ้านเราจะเห็นว่าเรียกชื่อตามสิ่งที่เราเห็น และใช้อยู่ในชีวิต
ทั้งรถ ทั้งดอกไม้ เครื่องเขาแถววัลย์ ขอไม้ เคียวเกี่ยวข้าว ก็น่าจะมีส่วน...
(นางสาวท คำจัน : สัมภาษณ์, ๑๑ มีนาคม ๒๕๕๒)

...ลายผ้าชิ้นดินจกบ้านเรา เขาเรียกชื่อตามสิ่งที่เราเห็น เรารับรู้อย่าง
ลายไฮ้อย ลายรถ นกคุ้ม ขอน้ำคูล เขียวหมาหยี เครื่องวัลย์ ก็เรียกสืบต่อกัน
กันมา อาจจะเห็นจากรอบๆตัวก็ได้... (นางอนัน ปิปูน : สัมภาษณ์, ๑๑
มีนาคม ๒๕๕๒)

...อย่างลายหมู่นี้เขาก็เรียกตามๆกันมาตั้งแต่โบราณแล้ว แต่เวลาทำก็
ทำตามแซงที่เขาให้ไว้ แต่สมัยโบราณจริงๆตอนคนทำแรกๆ ตามตำนาน
เขาบอกว่า นางสุมาลี สุมาลา เขาทำ ก็อาจจะ ดูจากสิ่งที่อยู่ใกล้ๆตัวก็ได้
บางทีก็อาจไปแคววัดฟิงนิทาน ฟังธรรมมาก็ได้ เพราะคนสมัยโบราณเขา
ไม่ได้มี โรงเรียนสอนเหมือนคนสมัยนี้... (นางมี ทิงวังม : สัมภาษณ์,
๑๑ มีนาคม ๒๕๕๒)

๔.๒.๒.๑.๒ ความสัมพันธ์ของลายผ้าชิ้น

จากการวิเคราะห์ข้อมูลผ้าชิ้นดินจกไท-ยวนลับแลลงร่วมกับชุมชน พบ
ความสัมพันธ์ของลายผ้าชิ้นดินจกไท-ยวนลับแล ดังนี้

ลายหงส์เครือ(หงส์น้อย)

ลายหงส์ใหญ่

ลายหงส์เครือ เป็นลายที่มีเครื่องน้อยเหมาะสำหรับผู้ที่จะหัดทอใหม่
เพราะทอง่าย การที่มีเครื่องน้อยทำให้ดินชิ้นมีขนาดแคบจึงเหมาะสำหรับที่เด็กหรือวัยรุ่นสวมใส่
และเป็นลายพื้นฐานที่จะทอลายหงส์ใหญ่ต่อไป เมื่อเกิดความชำนาญแล้วก็จะสามารถทอลายหงส์
ใหญ่ได้ เหตุที่ผู้สวมใส่เป็นวัยกลางคนขึ้นไปนั้น เพราะขนาดของดินชิ้นมีขนาดกว้างขึ้น

ลายหกขอ

ลายแปดขอ

ลายหกขอเป็นลายพื้นฐานหากทอลายหกขอจนชำนาญแล้วก็จะสามารถ
ทอลายแปดขอได้ ผู้ที่สวมใส่ก็เช่นเดียวกับลายหงส์ วัยรุ่นก็จะใส่ลายหกขอ วัยกลางคนก็ใส่ลาย

แปดขอ เพราะขนาดของดินชั้นจะมีขนาดไม่เท่ากัน และหากพิจารณาถึงค่าความนิยของผู้ที่สวมใส่ผ้าชั้น เรียงลำดับความนิยจากมากไปน้อย ได้ดังนี้

๑. ลายหงส์ใหญ่

๒. ลายแปดขอ

๓. ลายหกขอ

๔. ลายหงส์เครือ

๔.๒.๒.๒ ที่มาของลวดลายผ้าชั้นดินจกไท-ยวนลัับแลง

ในลายหงส์ใหญ่ชาวบ้านร่วมกันแสดงความคิดเห็นต่างๆ ดังตัวอย่างคำสัมภาษณ์ของชุมชน ว่า

...คอกหงส์ใหญ่ เป็นดอกที่งามที่สุด ได้รับความนิยที่สุด ส่วนจะมาจากไหนแม่ก็ไม่รู้ แต่แม่ก็คิดว่า น่าจะจำต่อกันมาแต่โบราณตั้งแต่เมื่อนานแล้ว ตามตำนานเขาวานางสุมาลี สุมาลาเขาคิดว่าจะมาตั้งแต่นั้น แต่แม้ว่า ที่งามก็เพราะ หงส์เป็นสัตว์มงคล สัตว์สูง เป็นชาติกำเนิดของพระพุทธเจ้า อย่างเรื่องหงส์คำราชกุมาร ก็มีนี่ พระพุทธเจ้าได้มาเกิดเป็นหงส์คำราชกุมาร เขาใส่ชั้นดินจกไปงานบุญเพราะว่าเป็นพญาชั้น จะได้เหมือนว่าตัวเองเป็นนางฟ้าเทพธิดา ลงมาจากสวรรค์ร่วมงานบุญเป็นการให้เกียรติกับเจ้าของงาน และหอมบุญอย่างหนึ่ง... (นางป้าน เหล็กมูล : สัมภาษณ์, ๒๔ เมษายน ๒๕๕๒)

...แม้ว่า เขาจำจากแซง (แบบ)ต่อกันมา แต่อาจเป็นไปได้ว่า คนทำคนแรกอาจชอบหงส์ เพราะอาจจะหันนก หรือหงส์ หรือนกยูงก็ได้ เพราะเป็นนกที่งาม สง่า เป็นพญานก แล้วก็หนังสือในธรรมก็กล่าวไว้ถึงพญาหงส์เวลาพระตั้งธรรมก็มีนะ ที่กล่าวถึงหงส์... (นางจำปี ทองเลิศ : สัมภาษณ์, ๒๔ เมษายน ๒๕๕๒)

...หงส์เป็นสัตว์ประจำศาสนา เป็นพญาของนก คนที่ทำคนแรกอาจชอบหรือเห็น หรือฟังจากนิทาน หรือธรรมบาลานในวัดก็ได้ แต่ที่ทยอยกันมาก็จำมาจากแซงที่สืบต่อกันมาทั้งนั้น แล้วเขาบอกว่า คนที่ใส่ก็จะเป็นที่รักที่เอ็นดู ผู้ใหญ่เมตตา คนรักคนหลง หมูแม่เรือน แม่เลี้ยงเขาชอบใส่กัน แต่เฒ่าแก่แล้วก็ไม่ใส่ละ...(นางแตะ กางมูล : สัมภาษณ์, ๒๔ เมษายน ๒๕๕๒)

...แม่หญิงเราเข้าถึงพระศาสนาไม่ได้ก็อาจใช้ผ้าทอเป็นสื่ออย่างหนึ่งก็ได้ ดีไม่ดีรูปสัตว์ต่างๆ ในลายผ้าชิ้นก็อาจเอามาจากนิทานในธรรมหรือจากสิ่งที่เห็นก็ได้ แต่อย่างย่า ย่าก็ทอมาจากแขงหรือแบบที่แม่ของแม่เขาทำไว้ ใส่แล้วก็จะมีคนรักคนหลง ใครเห็นใครก็ชอบใครก็รัก คนมีเงินเขาชอบใส่กัน... (นางปิ่น สุกสา : สัมภาษณ์, ๒๔ เมษายน ๒๕๕๒)

...ลายหงส์ใหญ่เขาก็ก็นำมาตั้งแต่สมัยโบราณละ เกิดมาก็เห็นแม่หม่อนเขาทำไว้แล้ว น่าจะทำแต่กันมาตั้งแต่สมัยโบราณเมื่อครั้งเป็นเมืองลับแล ส่วนลายหงส์ใหญ่เป็นลายที่งามที่สุดก็เพราะว่า เป็นลายที่งาม เพราะหงส์เป็นสัตว์ประเสริฐ สัตว์พระชาติกำเนิดของพระพุทธเจ้า ใส่แล้วคนก็จะเมตตา คนรักคนเอ็นดู... (นางจำปี ทองเลิศ : สัมภาษณ์, ๒๔ เมษายน ๒๕๕๒)

ที่มาของลายหงส์ใหญ่ ไม่แน่ชัดสันนิษฐานว่าน่าจะสืบทอดมาจากบรรพบุรุษจากรุ่นสู่รุ่นตั้งแต่อดีตที่พากันอพยพโยกย้ายถิ่นฐานมาจากอาณาจักรเชียงแสน โบราณเพราะตามตำนานและประวัติศาสตร์ของชุมชนที่เชื่อว่าการอพยพผู้คนมาจากเมืองเชียงแสน พร้อมทั้งมีการประดิษฐ์ถักทอหูกทอผ้าชิ้นดินจกโดยสตรีชาวลับแลลูกหลานของกลุ่มคนไท-ยวนที่อพยพมาได้ นำไปถวายให้กับพระเจ้าเมืองริราชขัตติย์ผู้ปกครองเมืองเชียงแสนเพื่อเป็นเครื่องบรรณาการ พร้อมกันนี้ชาวบ้านยังมีความเห็นว่า ลายหงส์ใหญ่ เป็นลายของสัตว์มงคล สัตว์ใหญ่ สัตว์ในพระชาติกำเนิดของพระพุทธเจ้า อาจเป็นไปได้ว่า ผู้ที่เริ่มทอลายหงส์ใหญ่นี้อาจมีศรัทธาหรือมีความเชื่อในหนังสือธรรม(ใบลานนิทานชาดกในพระพุทธศาสนา) ว่าหงส์เป็นสัตว์มงคล โดยเฉพาะนิทานชาดกทางพระพุทธศาสนา เช่น เรื่องหงส์คำราชบุตร หรือเรื่องพญานกเลื้อกหัวหน้า ที่กล่าวถึงการเสวยพระชาติของพระพุทธเจ้าเป็นหงส์เพื่อบำเพ็ญบารมี ทั้งนี้ผู้ทออาจได้รับฟังนิทานธรรมชาดกจนเกิดความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา จึงอาจนำตัวหงส์ในชาดกมาใส่ไว้ในผ้าชิ้นดินจกเพื่อเป็นการระลึกถึงพระพุทธคุณของพระพุทธเจ้าและเป็นการปวารณาตนเพื่อแสดงถึงความเป็นพุทธมอเกเนื่องจากเกิดความเลื่อมใสศรัทธาอย่างแรงกล้าในพระพุทธศาสนา เพราะผู้ทอส่วนใหญ่เป็นหญิงจึงไม่สามารถเข้าถึงพระศาสนาได้อย่างเต็มที่เหมือนฝ่ายชาย เช่น การบวชเรียน เป็นต้น

ทั้งนี้ เหตุที่เรียกว่า หงส์ใหญ่ เนื่องจาก ลายรูปหงส์นั้นมีขนาดใหญ่ เด่น สะดุดตา มีขนาดของดอกหรือห้องรูปสี่เหลี่ยมข้าวหลามตัดใหญ่ ภายในมีรูปหงส์หันหน้าเข้าหากัน ๒ ตัว

ในลายหงส์เครือชาวบ้านร่วมกันแสดงความคิดเห็นต่างๆว่า

...ดอกหงส์เครือ เป็นดอกที่ไว้หัดให้กับสาวน้อยที่กำลังเริ่มหัดทอขึ้นดินจกใหม่ๆ เพราะลายง่ายกว่าหงส์ใหญ่ ที่เรียกว่าหงส์เครือ ก็เพราะว่า

ดอกมันต่อกันเป็นเครือ คล้ายเถาวัลย์ แต่ก่อนเขาเชื่อว่าใส่ไว้กันเจ็บกัน
ไข้ของหมู่ละอ่อนสาวน้อย ... (นางปิ่น เหล็กมุล : สัมภาษณ์, ๒๔
เมษายน ๒๕๕๒)

...ยาก็จำมาจากแซง สมัยแต่ก่อน แม่ของแม่เขาหัดก็ใช้ลายหงส์เครือ
นี้แหละหัด เขาบอกว่า ง่ายกว่าหงส์ใหญ่ แล้วเขาให้เราใส่ เพราะว่าเรา
เป็นสาวน้อย กันเจ็บกันไข้ เพราะหงส์มันมากันเป็นต้นเป็นเครือ ช่วย
ดูแลเราได้... (นางปิ่น สุกสา : สัมภาษณ์, ๒๔ เมษายน ๒๕๕๒)

...หงส์ เป็นพญาของนก งาม เหมาะกับสาว แม่หญิง คนแก่เขาไว้หัด
สาวน้อยที่เริ่มทอใหม่ๆ สาวน้อยเขาชอบใส่กัน เพราะว่ามันงามดี ไม่เกิน
หน้าเกินตาคนใหญ่เขา... (นางแตะ กางมุล : สัมภาษณ์, ๒๔ เมษายน
๒๕๕๒)

...เขาบอกว่า หงส์เครือทอง่าย ไว้หัดสาวน้อย แม่เรือนเขาก็ไม่ใส่กัน
นะ ใส่ได้แต่สาวรุ่น เพราะใส่แล้วก็จะ ปกป้องดูแล หายเจ็บไข้ได้ป่วย
เอาไว้ใส่ออกงานสำคัญๆ เขาว่ากันว่า อย่างใส่ไปงานบุญก็เป็นเหมือน
เทวดานางฟ้าไปร่วมงาน... (นางทวน กางมุล : สัมภาษณ์, ๒๔ เมษายน
๒๕๕๒)

...ลายหงส์เครือ ที่มาก็คงเหมือนกันกับหงส์ใหญ่ เพราะ คนบ้านเรา
นับถือศาสนาพุทธกัน แต่ที่เรียกว่าเครือก็เพราะว่า ดอกมันเป็นเส้นเป็น
สายเหมือนสายเถาวัลย์ดอกไม้ เขามีไว้หัดสาวน้อย กันเจ็บกันไข้... (นาง
คำ ก้อนคำ : สัมภาษณ์, ๒๔ เมษายน ๒๕๕๒)

ซึ่งจากบทสัมภาษณ์สามารถสรุปที่มาของลายหงส์เครือ ได้ว่า

๑. สืบทอดจากบรรพบุรุษจากรุ่นสู่รุ่นโดยน่าจะมาจากที่มาเดียวกับลายหงส์ใหญ่

๒. สันนิษฐานว่า “เครือ” หมายถึง ลักษณะลวดลายที่ทอซ้ำๆต่อเนื่องกันไปเป็น
เถา “หงส์เครือ” จึงหมายถึง ลายหงส์ที่ทอต่อเนื่องเกี่ยวพันติดต่อกันไป จึงนำมาเรียกลายหงส์เล็กที่
เรียงชิดติดกันโดยมีห้องรูปสี่เหลี่ยมข้าวหลามตัดที่เชื่อมต่อกันเป็นเครือเถาวัลย์มีรูปหงส์อยู่ด้านใน
ห้องหันหน้าเข้าหากัน ห้องละ ๒ ตัว ทั้งนี้จำนวน ลายหรือดอก ในผ้าชิ้นแต่ละผืนจะมีขนาด และ
จำนวนที่ไม่เท่ากัน เนื่องจากมีข้อจำกัดในเรื่องของขนาดของฟืมที่ใช้ทอว่ามีขนาดเท่าใด แต่โดย
ส่วนใหญ่ ผู้ทอจะทอผ้าชิ้นติดกันโดยใช้ฟืมที่มีขนาดตั้งแต่ ๖ หลบ(หน่วยการนับความกว้างของฟืม
ที่ใช้ทอผ้า)ขึ้นไป

ในลายหกขอ ชาวบ้านร่วมกันแสดงความคิดเห็น ดังตัวอย่างคำสัมภาษณ์ที่ว่า

...ดอกหกขอ เป็นดอกที่ไว้หัดละอ่อนสาว ในสายลายขอ ดอกหกขอ ถือว่าง่ายกว่า แแปดขอ ก็เลยเอาไว้หัดละอ่อนสาว ก็คงมีมานานแล้วแต่จะมาจากไหนก็ไม่แน่ชัด แต่คำว่า “หก” ในภาษาบ้านเรา หมายถึงการวิ่ง บ้านเราเขาเลยเชื่อว่า ดอกนี้ ไล่แล้วจะปัญญาดี เหมือนการวิ่งการหก ที่เร็ว เรียนรู้ไว ว่านอนสอนง่าย ไม่จู้จี้ร้นมั่งง่าย ไม่จู้เกียจ สาวๆชอบไล่กัน แต่ไอ้คำว่า “ขอ” ยาก็ไม่รู้หรอกนะว่ามาจากไหน ก็คงมาจากขอไม้ หรือตะขอที่เราใช้เก็บเกี่ยวผลไม้ หมายความว่า หรืออาจจะเป็นขอเคียวเกี่ยวข้าวก็ได้ ยังมีขอ ถึงหกขอ คนไล่ก็จะปัญญาดี เรียนเก่ง เขาเลยชอบให้เด็กสาวหัดทอและใช้ไล่เอง คล้ายๆกับหงส์เครือเหมือนกัน... (นางปิ่น เหล็กมูล : สัมภาษณ์, ๒๔ เมษายน ๒๕๕๒)

...ดอกหกขอ ไล่แล้วปัญญาจะดี ว่านอนสอนง่าย ได้เป็นเจ้าคนนายคน ก็คงมาจากขอผักขอไม้บ้านเรา อย่างตะขอเก็บหมากเก็บพลู หรือผักขอผักกูด ถ้าอันบางทีก็อาจเป็นขอมือเครือผักอย่างผักแคบ(ตำลึง) ผักมะไห้(ผักมะระขี้นก) หรือขอมือเครือดอกอย่างดอกขจร ดอกอัญชันก็ได้... (นางปิ่น สุกสา : สัมภาษณ์, ๒๔ เมษายน ๒๕๕๒)

...หกขอ แต่ก่อนแม่หม่อนเขาหัด เขาบอกว่า ให้ไว้กับสาวน้อย เพราะง่ายกว่าแปดขอ ไล่แล้วปัญญาจะดี ไหวพริบดี อย่างบางคนก็บอกว่าจะวอกดี อย่างลายหมูลายขอนี้ก็คงมาจากหมูตะขอ ถ้าไม่อย่างนั้นก็คงมาจาก ลายขอเครือไม้ เครือดอก แล้วก็เหมือนกัน ไล่ไปงานมงคลแล้วถือว่าเป็นการฮอมอย่างหนึ่ง เพราะเราเป็นเสมือนนางฟ้าเทวดา ลงมาร่วมงานเจ้าภาพเขาชอบ... (นางแตง กางมูล : สัมภาษณ์, ๒๔ เมษายน ๒๕๕๒)

...หมูลายขอ ก็คงมาจากตะขอไม้หรือพวกขอมือผักไม้ แต่บางคนก็บอกว่ามาจากดอกไม้ก็มี ไล่แล้ว ย่าของอาบอกว่า ปัญญาจะดี สาวๆชอบไล่...(นางแดง คำสุก : สัมภาษณ์, ๒๔ เมษายน ๒๕๕๒)

...ลายหกขอเป็นน้องของแปดขอ คือทอง่ายกว่า คนแต่ก่อนเขาสั่งให้เริ่มทอลายนี้ก่อนที่จะทอแปดขอ เพื่อฝึกละอ่อนสาว ป้าก็ทำมาจากแขงอีกที ไม่รู้หรอกว่ามาจากไหน แต่ถ้าถามคำว่าขอ ก็คงมาจากตะขอนั่นแหละ แล้วเขาบอกต่อกันมาว่า ไล่แล้ว จะไหวพริบดี...(นางคำ ก้อนคำ : สัมภาษณ์, ๒๔ เมษายน ๒๕๕๒)

จึงสามารถสรุปได้ว่าสืบทอดมาจากบรรพบุรุษโดยได้จดจำคัดลอกมาจากแบบ (ชาวบ้านเรียกว่าแซง) ซึ่งน่าจะจดจำกันมาตั้งแต่ครั้งอพยพมาจากเชียงแสนโบราณในอดีต ลักษณะ รูปลายหอกขอ จะเป็นรูปขอ หรือ ตะขอ ซึ่งหมายถึงขอเกี่ยว ชาวบ้านบางคนกล่าวว่าอาจเป็นการ จำลองขอเกี่ยวที่ชาวบ้านใช้ในอดีตมาใส่ลงในลายผ้า เช่น ขอเกี่ยวเกี่ยวข้าว ขอไม้เก็บผลไม้ แต่ ชาวบ้านส่วนใหญ่สันนิษฐานว่าน่าจะมาจากรูปของขอเกี่ยวของเครือเถาวัลย์ที่พบเห็นได้ใน ธรรมชาติ ทั้งพืชผัก และต้นไม้ชนิดต่างๆ รวมทั้งดอกไม้ในนาพรหม และลายหอกขอนั้น จะมีขอใน ดอกหรือห้องรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนนั้นมีจำนวน ๘ ขอ ด้วยกันโดยเริ่มการม้วนขอมาจากเส้น ของขอบห้องด้านในแล้วม้วนขอเป็นรูปขอเข้าหาตัวเส้นของขอบห้อง ภายในห้องมีรูปสี่เหลี่ยมข้าว หลามตัดขนาดย่อมกว่ารูปห้องซ้อนอยู่อีก ๑ รูป ในรูปห้องขนาดย่อมนี้มีรูปนก ๒ ตัว หันหน้าเข้า หากัน

ในลายแปดขอ ชาวบ้านร่วมกันแสดงความคิดเห็นว่า

...ดอกแปดขอนี้ มีที่มาก็คงแบบเดียวกันกับดอกหอกขอ คือมาจาก ตะขอไม้ หรือขอมือเถาวัลย์ต้นไม้ต้นดอก แต่ก็อย่างทีบอก ก็คงสืบทอดกัน มาแต่โบราณนานมาแล้วแต่แปดขอนี้ ขอมันมีนักเชื่อว่าใส่แล้วจะค้าขาย เก่ง ขายหวาน(ขายคล่อง ขายได้กำไรมาก) เก็บเงินเก็บคำอยู่ เงินคำไม่ ขาดมือ เพราะขอมันนัก มีตั้งแปดขอ ก็เลยช่วยกันเก็บเงินคำได้เยอะ ที่สุด... (นางป้าน เหล็กมูล : สัมภาษณ์, ๒๔ เมษายน ๒๕๕๒)

...ค้าขายหวานนะ แม่หม่อนแม่เต่าเขาบอกมาแบบนี้ อี(หา)มาค้าขึ้น ได้กำไรมาก ส่วนใหญ่พวกแม่เรือนสาว วัยกลางคนกับพวกแม่เลี้ยงช้างที่ มีช้างไว้ชักลากไม้ กับค้าขาย เขาชอบใส่กัน แต่ก่อนไปออกรงาน หมู่มแม่ เลี้ยงที่เขารวยเขาก็จะเตรียมตัวละ ว่าใส่ขึ้นดอกไหน ถ้าค้าขายก็แปดขอ ถ้าไปเจรจาเข้าหาผู้ใหญ่ก็หงส์ใหญ่ เป็นแบบนี้ละ... (นางปิ่น สุกสา : สัมภาษณ์, ๒๔ เมษายน ๒๕๕๒)

...ถ้าดอกแปดขอ พวกแม่ค้ารวยๆเขาชอบนะ เขาบอกค้าขายหวาน ได้เงินได้คำ เก็บเงินอยู่ แต่ก่อนที่แม่ทอได้เราก็ตอเอาไปขายให้ยาศรีเมีย เจ็กเส็ง เขาชอบมากเพราะเขาใส่แล้ว ร่ำรวย... (นางแตะ กางมูล : สัมภาษณ์, ๒๔ เมษายน ๒๕๕๒)

...ไอ้ดอกแปดขอนี้ คนรวยเขาชอบ โดยเฉพาะหมู่มแม่ค้า แม่เลี้ยง ทำ ไม้ ค้าขายกับหมู่มเจ็ก มันได้เงินได้คำดี คนเขาบอกว่า ใส่แล้วจะเสริมดวง ด้านค้าขาย หมู่มแม่เรือนวัยกลางคนเลยชอบใส่ และมันทำยากด้วยเลยมีใส่

ได้เฉพาะคนรวยจริงๆ ใช้ฝ้ายเยอะ สีก็เยอะ คนจนๆ ไม่มีปัญญาได้ใส่
หрок แต่เดี๋ยวนี ใครๆก็ทำใส่ได้...(นางเขียว คำฟู : สัมภาษณ์, ๒๔
เมษายน ๒๕๕๒)

...ลายแปดขอ แต่ก่อนเขาเอาไว้ใส่ไปค้าขายงานใหญ่ๆ เพราะค้าขาย
หมาน ได้โชคได้ลาภ ได้เงินได้คำ หมู่มแม่เลี้ยงเขาจะใส่กัน บางคนก็เกล้า
มวยผมสูง ผมไม่มีนาก็เอาผมปลอมมาใส่ เอาน้ำมันเคียวจากหมี มาใส่
ผม มันวาวทั้งหัว ทัดดอกไม้ คนไหนที่ไม่แก่ก็จะเอาผ้าส่ว้น(ผ้าสไบ)
ขาวมาส่ว้น คนที่แก่แล้วก็ใช้ผ้าดำส่ว้น... (นางคำ สุกหา : สัมภาษณ์,
๒๔ เมษายน ๒๕๕๒)

จากบทสัมภาษณ์ จึงสามารถสรุปได้ว่า ลายแปดขอ เป็นลายที่มีการสืบทอดมาจาก
บรรพบุรุษ โดยได้จัดจำคัดลอกมาจากแบบ (ชาวบ้านเรียกว่าแซง) ซึ่งน่าจะจดจำกันมาตั้งแต่ครั้ง
อพยพมาจากเชียงแสนโบราณในอดีต ลักษณะรูปลายแปดขอ จะเป็นรูปขอ หรือ ตะขอ ที่มีลักษณะ
คล้ายคลึงกับลาย หกขอ ซึ่งหมายถึงขอเกี่ยว ชาวบ้านบางคนกล่าวว่าอาจเป็นการจำลองขอเกี่ยวที่
ชาวบ้านใช้ในอดีตมาใส่ลงในลายผ้า เช่น ขอเกี่ยวเกี่ยวข้าว ขอไม้เก็บผลไม้ แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่
นั้นนิยมนำมาจากรูปขอเกี่ยวของเรือเถาวัลย์ หรือขอผักกูด ที่พบเห็นได้ในธรรมชาติ
ทั้งพืชผัก และต้นไม้ชนิดต่างๆ รวมทั้งดอกไม้นานาพรรณ ในลายแปดขอ นี้ จะมีขอในดอกหรือ
องรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนจำนวน ๘ ขอ ด้วยกันเช่นเดียวกับลาย หกขอ แต่จะมีความแตกต่างกัน
ส่วนของจุดกำเนิดของการเกิดและการม้วนของขอในห้อย โดยเริ่มการม้วนของขอ จากเส้นด้าน
นอกขอบห้อยขนาดย่อมที่อยู่ภายในห้อยใหญ่แล้วม้วนงอเป็นรูปขอออกจากตัวเส้นของขอบห้อย
ขนาดย่อมนั้น และภายในห้อยขนาดย่อมนี้มีรูปนก ๒ ตัวหันหน้าเข้าหากันเหมือนกับลาย หกขอ

๔.๒.๒.๓ ดำนาน/วรรณกรรมมุขปาฐะที่เกี่ยวข้องกับผ้าขึ้นดินจก

จากการสัมภาษณ์และสอบถามคนในชุมชนถึงดำนานที่เกี่ยวข้องกับผ้าขึ้นดินจกที่
ารเล่าสืบทอดกันก็ได้ความว่า

...แม่หม่อนเขาเล่าว่า เกิดจากนางสุมาลี สุมาลา ลูกสาวของหนานคำ
ลือ กับ หนานคำแสน คนนำขบวนอพยพในครั้งนั้น ตั้งแต่สมัยโบราณ
เขาบอกว่า นางทั้งสองเมื่ออายุได้ ๑๒ - ๑๓ ปี ก็ได้หัดทอหูกทอผ้าเลย
คิดค้นทำขึ้นลายจกขึ้นมา เขาว่าขึ้นแต่เดิมยังไม่มีขึ้นดินจกนั้น ก็ใส่แต่
ขึ้นลายพื้นๆทั่วไป จนนางทั้งสองคิดทำขึ้นมาใหม่ จนเป็นที่นิยมเพราะ
งามนัก ก็ได้เผยแพร่ให้กับผู้หญิงคนอื่นๆในชุมชนได้ลองหัดทอบ้าง จน
แพร่หลาย และภายหลังหนานคำลือ คำแสนก็ได้เอาไปถวายให้กับพระ

เจ้าหญิงแสน ท่านชอบใจก็เลย บอกให้ส่งเป็นเครื่องบรรณาการทุกปี พร้อมทั้งให้คนในเมืองเชียงแสนในหมู่เจ้านางกษัตริย์ได้นั่งกัน... (นาง ป่าน เหล็กมุล : สัมภาษณ์, ๑๓ เมษายน ๒๕๕๒)

...มีอยู่ว่า นางสุมาลี สุมาลา ลูกสาวหนานคำลือ หนานคำแสน ได้คิด ผ้าชิ้นดินจกขึ้น จนเอาไปถวายส่งเป็นของบรรณาการพร้อมกับดอกไม้ เงินดอกไม้คำ ขึ้นไปถวายพญาเชียงแสน ก็เลยใช้กันสืบต่อมา... (นางปิ่น สุกสา : สัมภาษณ์, ๑๓ เมษายน ๒๕๕๒)

...นางทั้งสอง มีอายุได้สิบกว่าปี มีผิวพรรณงดงามเหนือกว่าสาวใดในบ้าน แลมีสติปัญญาเฉียบแหลม นางทั้งสองก็เลยหัดลองจกผ้าเป็นลายต่างๆ ทั้งลายสัตว์ ลายดอก จนเป็นที่ดงาม ใครเห็นใครก็ชอบ ใครเห็นใครก็อยากได้ จนแล้ว พ่อของนางทั้งสองก็เลยนำไปถวายกับพระเจ้าเมืองริราช เจ้าพญาเชียงแสน โดยส่งไปเป็นเครื่องบรรณาการพร้อมดอกไม้เงินคำ และหมากกับพลู จนพระเจ้าเมืองริราชท่านชอบใจก็เลยได้ขอนางทั้งสองยกให้กับเจ้าฟ้าฮ่ามกุมาร โดยเป็นมเหสีฝ่ายซ้ายและฝ่ายขวา...(นางแตะ กางมุล : สัมภาษณ์, ๑๓ เมษายน ๒๕๕๒)

...นางสุมาลี สุมาลา เป็นคนประดิษฐ์คิดค้นขึ้นมา ตอนนั้นก็คงเอามาจากไหนก็ไม่รู้ โรงเรียนก็ไม่มี คิดเอาเองหรือจากวัด หรือจากแม่ของนางก็ไม่รู้ เมื่อได้แล้วก็เอาไปอวดพ่อของนาง พ่อของนางก็ชอบใจ ก็เลยเอาไปถวายให้กับเจ้าเมืองเชียงแสน ก็เลยได้นั่งสืบกันมาจนถึงสมัยนี้...(นาง จำปี ทองเลิศ : สัมภาษณ์ , ๑๓ เมษายน ๒๕๕๒)

...นางสุมาลี สุมาลา เป็นคนแป้งคนแรก หัดทำตอนเป็นสาวน้อยสาวจี ทำได้แล้วนางก็เอาไปอวดพ่อ ก็เลยได้เอาไปถวายที่เชียงแสนเพื่อเป็นเครื่องบรรณาการ แล้วก็ได้เป็นเมียเจ้าฟ้าฮ่ามกุมารเพราะว่าทอผ้าได้งาม ถูกใจพระเจ้าเมืองริราช กษัตริย์เมืองเชียงแสนจนได้แต่งตั้งเป็นเมียฝ่ายซ้ายกับเมียฝ่ายขวา... (นางนง แสงสุข : สัมภาษณ์, ๑๓ เมษายน ๒๕๕๒)

...เขาเล่าว่า คนที่ทำผ้าชิ้นดินจกคนแรกก็คือนางสุมาลี สุมาลา ลูกสาวหนานคำลือกับหนานคำแสน หัดทอหูกตอนอายุยังน้อย พ่อเห็นว่างามก็เลยนำไปถวายพระเจ้าเชียงแสน นางก็เลยได้ไปเชียงแสน แล้วก็ไปพบกับ

เจ้าฟ้าอำมรมุขมหาราชก็ชอบใจกัน จนได้แต่งงาน ก็เป็นเมียฝ่ายซ้าย ฝ่ายขวา สืบต่อมา...(นางมา จันกล้า : สัมภาษณ์, ๑๑ เมษายน ๒๕๕๒)

...เชื่อว่าลูกสาวหนานคำลือกับหนานคำแสน ชื่อว่า สุมาลิ สุมาลา ทั้งสองนางก็มีรูปร่างผิวพรรณงดงามสมเป็นนางของท้าวพญา เมื่ออายุได้สิบกว่าปีพอเป็นสาวรุ่นก็ได้หัดทอหูกทอชิ้น นางก็เลย เริ่มประดิษฐ์ชิ้นดินจก ก็ใช้เก็บฝ้ายที่ละเส้น ทีละดอกจนเต็มพืม ทั้งดอกหงส์ใหญ่ หงส์เครือ และดอกขอ เห็นว่างามก็เลยเอาอวดพ่อ หนานคำลือหนานคำแสน เห็นว่างามนักก็เลยเอาไปถวายกับพระเจ้าเชียงใหม่ ท่านก็เลยชอบใจ บอกว่าขอให้ส่งเป็นเครื่องบรรณาการมาทุกๆปี เพราะว่าจะเอาไว้ให้กับคนในวังเขาใส่ แล้วก็เลยขนนางทั้งสองให้กับเจ้าฟ้าอำมรมุขมหาราช จากนั้นก็ส่งเจ้าฟ้าอำมรมุขมาปกครองเมืองลับแล พร้อมทั้งแต่งตั้ง นางทั้งสองเป็นมเหสีฝ่ายซ้ายและฝ่ายขวา จนสืบต่อมา... (นางเขียว คำฟู : สัมภาษณ์, ๑๔ เมษายน ๒๕๕๒)

จะเห็นได้ว่าตำนานที่เกี่ยวข้องกับผ้าชิ้นดินจกของชุมชนบ้านท้องลับแลนั้นก็คงผูกติดกับตำนานของการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนของคนในชุมชนโดยมีการกล่าวถึงการเชื่อมโยงกันของคนที่ประดิษฐ์ผ้าชิ้นดินจกกับเจ้าผู้ปกครองชุมชน ซึ่งสรุปได้ใจความดังนี้

๑) ตำนานนางสุมาลิ สุมาลาผู้เริ่มประดิษฐ์ผ้าชิ้นดินจก (เก็บความจากการเสวนาชุมชนบ้านท้องลับแล , ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๕๒)

...เจ้าแคว้นมีธิดาคนหนึ่งชื่อ นางสุมาลิ เจ้าหลักก็มีธิดาคนหนึ่งเช่นกัน คือ นางสุมาลา ทั้งสองสาวมีรูปร่างหน้าตาสวยงาม กิริยามารยาทเรียบร้อยตรงตามลักษณะเบญจกัลยาณีทุกประการ นางทั้งสองมีสติปัญญาเฉลียวฉลาด มีอุปนิสัยชอบการเย็บปักถักร้อยสามารถประดิษฐ์คิดค้นงานประดิษฐ์ต่าง ๆ ได้อย่างสวยงาม ได้เริ่มประดิษฐ์หูกทอผ้าแบบพิศดารขึ้น มีการทอผ้าชิ้นดินจก ลายหงส์ใหญ่ หงส์เครือ ดอกแปดขอ หกขอ ขึ้นมุกไหม หน้าหมอนหก หน้าหมอนแปด ถุงกุลา ผ้าห่มหัวเก็บกระดุม ฯลฯ และยังชักชวนอบรมสั่งสอนให้หญิงสาวในเมืองลับแลรู้จักทำหัตถกรรมดังกล่าวให้แพร่หลายทั่วไปในเมืองลับแลด้วยความสามารถในการประดิษฐ์หัตถกรรมของนางสุมาลิและนางสุมาลานี้ยังความปลาบปลื้มให้แก่เจ้าแคว้นและเจ้าหลักเป็นอันมาก ทั้งสองประสพก็จะนำสิ่งประดิษฐ์ต่าง ๆ เหล่านี้ถวายแด่พระเจ้าเมืองริราช เจ้า

แคว้นและเจ้าหลักจึงรวบรวมสิ่งประดิษฐ์ทั้งดงามนานาชนิด พร้อมด้วยนางสุมาลีและนางสุมาลาออกเดินทางไปอาณาจักรโยนกเชียงแสนอีกครั้งหนึ่ง เมื่อถึงราชธานีของอาณาจักรโยนกเชียงแสน จึงได้นำสิ่งประดิษฐ์ต่าง ๆ เข้าเฝ้าถวายต่อพระเจ้าเรืองธิราช พระองค์ได้ทอดพระเนตรสิ่งประดิษฐ์ต่าง ๆ ที่นำมาจากเมืองลับแลด้วยความสนพระทัยและทรงพอพระทัยเป็นอันมาก ตรัสชมเชยและถามถึงช่างประดิษฐ์ เจ้าแคว้นได้กราบทูลว่าเป็นฝีมือของนางสุมาลี และนางสุมาลา ซึ่งเป็นธิดาของตนและธิดาของหนาคำแสน (เจ้าหลัก)

พระเจ้าเรืองธิราชจึงรับสั่งให้นำช่างฝีมือทั้งสองเข้าเฝ้าเพื่อดูตัว เจ้าแคว้นได้นำนางสุมาลีและนางสุมาลาเข้าเฝ้าพระเจ้าเรืองธิราชตามรับสั่ง พระองค์พิเคราะห์และพิจารณาแล้วเห็นว่าหญิงสาวทั้งสองมีลักษณะรูปพรรณผิวกายกับสามัญชนทั่วไปคือ มีคุณสมบัติครบถ้วนทุกประการที่จะเป็นชายาของเจ้าฟ้าอำมมาราชบุตรของพระองค์ได้ จึงเอ่ยปากขอนางทั้งสองต่อเจ้าแคว้นและเจ้าหลักเพื่อให้เป็นชายาราชบุตรของพระองค์ เจ้าแคว้นและเจ้าหลักไม่ขัดข้อง พระเจ้าเรืองธิราชจึงประกาศกำหนดให้มีพิธีอภิเษกสมรสเจ้าฟ้าอำมมาราชบุตรกับนางสุมาลีและนางสุมาลาภายใน ๖ เดือน ครึ่งถึงกำหนด ๖ เดือนแล้ว เจ้าฟ้าอำมมาราชบุตร พร้อมด้วยพระญาติสมณชีพรามณ์ ทหาร ข้าราชการบริวารได้ตกแต่งขบวนขันหมากแห่แหนจากอาณาจักรโยนกเชียงแสนเดินทางมุ่งมายังเมืองลับแล ครึ่งเมื่อถึงเมืองลับแล ได้จัดพิธีอภิเษกสมรสระหว่างเจ้าฟ้าอำมมาราชบุตรกับนางสุมาลีและนางสุมาลาตรงตามราชประเพณีทุกประการ หลังจากการอภิเษกสมรสแล้ว เจ้าฟ้าอำมมาราชบุตรได้แต่งตั้งให้นางสุมาลีและนางสุมาลาเป็นพระชายาฝ่ายซ้ายและฝ่ายขวาของพระองค์...

นอกจากนี้ยังพบว่านิทานอีก ๒ เรื่องที่มีการกล่าวถึงว่าน่าจะมีส่วนเกี่ยวข้องกับที่มาและความสัมพันธ์กับลายของผ้าชิ้นดินจกไท-ยวนลับแลง คือ นิทานเรื่อง หงส์คำราชบุตร โดยมีความคล้ายคลึงกับวรรณกรรมเรื่อง หงส์หิน ซึ่งเป็นวรรณกรรมล้านนาหรือนิทานในธรรม และนิทานเรื่องพญานกเลื้อกหัวหน้า

หากพิจารณานิทานทั้งสองเรื่องนี้ จะพบว่า มีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาที่กล่าวถึงการเสวยพระชาติของพระพุทธเจ้า ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความศรัทธาและความเชื่อในพระพุทธศาสนาของคนไท-ยวนลับแลงอย่างแรงกล้า

๒) นิทานหงส์คำราชบุตร (เก็บความจากการสัมภาษณ์ นายเงิน กางมูล , ๑๐ พฤษภาคม ๒๕๕๒)

...กาลครั้งหนึ่งนานมาแล้ว ตั้งแต่สมัยพุทธกาล ครั้งที่พระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นสัตว์ต่างๆ เพื่อบำเพ็ญบารมีนั้น องค์พระพุทธเจ้าก็ได้บำเพ็ญบารมีมาเกิดเป็นหงส์คำราชบุตร ความในนั้นว่า มีเมืองหนึ่ง มีพระราชูปถัมภ์หลักเมืองร่มเย็นเป็นสุขสืบเช่นลูกเช่นหลาน พระราชทานนั้นก็มิมเหสี ๗ องค์ พระองค์ทรงรักและชอบใจมเหสีองค์แรกมาก พระนางตั้งท้องได้ ๕ เดือน พระราชาทรงห่วงใยและคอยเอาใจใส่มากจนทำให้ เมียองค์อื่นๆ อิจฉาริษยาคิดกลั่นแกล้งมเหสีใหญ่ต่างๆ นาๆ วิชิตลอดมาจนกระทั่ง มเหสีนางเทวีตนนั้นก็กำเนิดพระโอรส แต่พวกมเหสีทั้งหลายพากันหลอกลวงมาเปลี่ยนและช่วยกันยุแหย่ว่าร้ายกล่าวหาว่าพระนางราชเทวีตนนั้นและโอรสเป็นกาลกิณี เป็นผีปีศาจร้ายพระราชาจึงจับได้นางราชเทวีตนนั้นออกนอกเมืองและนำพระโอรสไปลอยแพ พระนางราชเทวีตนนั้นต้องเดินทางรอนแรมไปขออาศัยอยู่กับคนเฒ่าสร้างตบ (กระท่อม) น้อยเฝ้าไว้มา

ฝ่ายพระโอรสเป็นผู้มีบารมีบุญญาธิการล้นเหลือประมาณ ร้อนถึงฤๅษีผู้มีวิชาญาณแก่กล้า จึงกำหนดทิศทางตรงไปยังทิศแห่งนั้น จนเดินมาริมน้ำแม่อันใหญ่กว้างมองเห็นละอ้อนน้อยติด โขกั้งไม้ข้างตลิ่ง จึงนำเด็กไปเลี้ยงไว้แล้วตั้งชื่อว่า "หงส์คำ" หงส์คำเป็นคนฉลาด ปัญญาดี เรียนรู้ไว สอนวิชาอะไรก็รับรู้ได้รวดเร็ว วันหนึ่งหงส์คำก็ถามฤๅษีว่า มารดาแห่งข้ามันอยู่แห่งไหน ฤๅษีจึงบอกเรื่องราวความจริงให้หงส์คำ เพื่อเดินทางไปพบแม่และเล่าความจริงตามที่ฤๅษีบอกและรับแม่มาอยู่ ด้วย เพราะคนเฒ่าผู้เฒ่าคนนั้นตายลงจากไปนานแล้ว

ส่วนในพระราชวังมหเสีทั้งหกต่างให้กำเนิดพระโอรสอายุใกล้เคียงกันพวกโอรสมักจะออกมาเล่นสระบัวที่ทำด้วยคำ หงส์คำ ก็ชอบไปยืนดูแล้วเกิดอยากได้สระบัวคำก็กลับไปเล่าให้มารดาฟัง นางจึงเข้าป่าหาลูกสระบัวแดงตามมาให้หงส์หินเล่นแทน

จนแจ้งเข้าหงส์คำเอาสะบ้าแดงเข้าวังไปเล่นกับโอรส โดยบอกว่า ข้า
ยินดีเป็นผู้รับใช้พระโอรสทุกอย่าง แล้วในทุกครั้งที่เล่น หงส์คำก็เป็นฝ่าย
ชนะ ทุกครั้งผลตอบแทนคือ ข้าวห่อไปฝากแม่ทุกวัน ต่อมาเมื่อยักษ์ออกมา

จับชาวบ้านกิน พระราชาทรงกลัวใจ คิดหนักมากทรงปรึกษากับ
พระโอรส พระโอรสทั้งหลายก็พากันนั่งเงียบไม่มีใครกล้าอาสา
พระราชาจึงสั่งพวกเจ้าไปช่วยกันปราบยักษ์ตนนั้น

พระโอรสจึงคิดปรึกษากันว่าจ้างหงส์คำไปปราบยักษ์ร้ายแทน หงส์
คำก็สามารถปราบยักษ์ได้โอรสให้รางวัลตอบแทนคือ ข้าวห่อ พระราชา
ก็ชมเชยพระโอรส และสั่งให้ไปตามหาพระเจ้าย่าที่ถูกยักษ์จับตัวไป
พระโอรสก็ไปจ้างหงส์คำอีก หงส์คำจึงปรึกษากับพระฤๅษี แล้วพระฤๅษี
ก็เสกหินผาให้กลายเป็นหงส์ พาหะข้ามทะเลผ่านป่าเขา จนถึงถ้ำจึงเข้าไป
ช่วยพระเจ้าย่าปล่อยคนที่ยักษ์จับไปขังและนำกลับบ้านเมือง ระหว่าง
ทางหงส์คำพบปะนางงามฮ้างแก้วตนหนึ่ง จึงเกิดพอใจรักใคร่จึงได้นาง
เป็นภรรยา หงส์คำส่งพระเจ้าย่าให้พระโอรส พระโอรสคิดทำร้ายหงส์คำ
จนหงส์คำถึงแก่ความตาย นางงามฮ้างแก้วผู้เป็นภรรยา ได้แต่รำไห่
เดินทางไปพบฤๅษี พระฤๅษีให้น้ำมนต์ชุบชีวิต นางนำกลับไปชุบชีวิต
หงส์คำจนฟื้นพระเจ้าย่าก็มีอาการ เสร้าซึม คิดถึงแต่ชายหนุ่มผู้ช่วยชีวิต
พระราชาจึงรับปากตามหาชายหนุ่มผู้นั้น เมื่อมีงานรับขวัญพระเจ้าย่า มี
ประชาชนมาเที่ยวมากมาย เสด็จอย่า มองเห็นหงส์คำจึงให้ทหารไปนำตัว
พามาเฝ้า

ส่วนพระราชาสืบรู้ความจริงทุกอย่าง นับตั้งแต่นางราชเทวีถูกกลั่น
แกล้งต่างๆนาๆ ความผิดของพระมเหสีและพระโอรสทั้งหก ไม่น่าให้
อภัยจึง จับไล่เนรเทศออกจากบ้านเมือง จากนั้นจึงจัด งานสมโภช
รับขวัญนางราชเทวีคืนนั้นและหงส์คำราชบุตร จนสุดท้าย เจ้าหงส์คำก็
ได้ปกครองบ้านเมืองสืบต่อมาอย่างมีความสุขสืบต่อมา...

๓) นิทานพญานกเลือกหัวหน้า (เก็บความจากการสัมภาษณ์ นางปิ่น เหล็กมุล ,

๑๒ พฤษภาคม ๒๕๕๒)

...ในสมัยแต่เมื่อนานมาแล้ว หมู่คนต่างๆในป่าหิมพานต์ก็ได้พากัน
ปรึกษากันว่าจะเอาใครมาเป็นหัวหน้าผู้ปกครองและดูแลฝูงนกด้วยกัน
ในครั้งนั้น นกฮูกก็เสนอตัว ขอเป็นหัวหน้า ฝ่ายนกกา ก็ขอเสนอตัว
เหมือนกัน ฝูงนกทั้งหลายก็เลยมารวมตัวกันเพื่อจะคัดเลือกนกทั้งสองว่า
นกตัวไหนควรจะเป็นหัวหน้า เมื่อนกทุกตัวมาพร้อมกัน นกกาก็บอกว่า
ไม่ควรเลือกนกฮูกเพราะว่า นกฮูกเป็นนกที่หากินตอนเมื่อคืน ตอนเมื่อ

กลางวันนกฮูกจะไค่หลับ อาจจะไม่นอนใจดูแลหมูนก แล้วยังมีหน้าตาที่น่ากลัว ดูไม่เป็นมิตร ฝ่ายนกฮูกก็เลยบอกกับฝูงนกทั้งหลายถึงนกกว่าด้วยนิสัยของนกกา เป็นนกขี้ลัทธิขี้โมย กินของเน่าเหม็นสกปรก แกรม สีนกก็คำไม่สวยงาม ไม่สมควรเอามาเป็นหัวหน้า ฝูงนกทั้งหลายต่างก็ได้ยินชื่อเสียงของนกทั้งสองก็พากันถอดใจ ฝ่ายนกทั้งสองนั้นเมื่อต่างฝ่ายต่างวากัน ก็เลยโมโห บินเข้ามาจิกตี กัน จนสร้างความวุ่นวายไปทั้งที่ประชุมของหมูนก และในครั้งนั้นก็มียกตัวหนึ่งเห็นพญาหงส์ที่มาเข้าร่วมประชุม เป็นนกที่สง่า สุขุม แกรมสวยงาม มีเสียงร้องอันน่าฟัง ขนปีกขนหางก็สีงาม ก็เลยเสนอพญาหงส์ให้เป็นหัวหน้าของฝูงนกทั้งหลายในที่ประชุมหมูนก ฝ่ายหมูนกทั้งหลายเห็นพ้องกันก็เลย ตกลงเลือกพญาหงส์ ซึ่งพญาหงส์ก็ปกครองหมู่ฝูงนกเหล่านั้นด้วยความสุขสืบมา...

๔.๒.๒.๔ ความเชื่อในผ้าจีนดินจกไท-ยวนลั๊บล้าง

จากการเสวนาแลกเปลี่ยนข้อมูลและตรวจสอบข้อมูลร่วมกัน ชาวบ้านมีความเห็นว่าในผ้าจีนของชาวไท-ยวนลั๊บล้างนั้น มีประเด็นของความเชื่อในผ้าจีนดินจกและผ้าจีนชนิดต่างๆ ของไท-ยวนลั๊บล้างด้วย โดยมีรายละเอียดดังนี้

๔.๒.๒.๔.๑ ความเชื่อในตุ๊กจีน(แนวตะเจ็บรอยต่อของจีน)

เชื่อว่าจะสามารถป้องกัน “การดูการลอง” (คุณไสยและสิ่งชั่วร้าย) จากคนที่ไม่หวังดีได้ ดังข้อคิดเห็นจากตัวอย่างคำสัมภาษณ์ ต่อไปนี้

...เขาบอกต่อๆกันมาเมินละ เขาเชื่อว่าตุ๊กจีนจะป้องกันการดูการลอง อันสิ่งบ่ดีบ่ดีจะทำอันตรายบ่ได้ แต่จะต้องใส่ให้เป็นใส่ให้ถูก จะต้องเอาตุ๊กจีนไว้ตรงง่ามกันให้พอดี ก็จะป้องกันการดูการลองได้...

(นางแตะ กางมูล : สัมภาษณ์, ๑๓ เมษายน ๒๕๕๒)

...สิ่งที่ป้องกันการดูการลองได้ ก็คือ ตุ๊กหรือตะเจ็บจีนเท่านั้น ไข่หมูบ้านใต้ที่เขาทำจีนดินจกเขาบอกว่า รอยต่อที่จีนจีนดินจกที่มันต่อกันบ่สนิทนั้น เป็นการกันดูกันลอง ที่แท้บ่ใช่ มันเกิดจากฟิมที่เขาทอดินจกเขาบ่พอต่ง(ไม่ได้ขนาดกับความกว้างของตัวจีน) ฟิมจ้อม(แคบ) หรืออาจจะเกิดจากการคาดคะเนความยาวของดินจีนบ่ถูก ก็เลยต่อวิด(ไม่พอดีกัน) แล้วสมัยนี้ เขาจีแต่ง(ทำขึ้นมาใหม่)ทำเป็นลายดอกจีนมาต่างหากแล้วบอกว่า ป้องกันการดูการลองได้ มันบ่ถูก... (นางมา จันกล้า : สัมภาษณ์, ๑๓ เมษายน ๒๕๕๒)

จากการร่วมกัน แลกเปลี่ยนข้อมูลในชุมชน พบว่า การเย็บตะเข็บผ้าจีนที่เรียกว่า “ดุกชิน” ทุกชนิดของชาวไท-ยวนลับแลง นั้น ชาวบ้านเชื่อว่า สามารถป้องกันการดูการลงหรือคุณไสยได้ โดยเวลานุ่งชัสนั้น จะต้องนำเอาส่วนของดุกชินไว้ด้านหลังให้ตรงกับร่องกันของผู้นุ่ง แต่จากการสอบถามชาวบ้านก็ไม่ทราบเหตุผลหรือสาเหตุที่มาของความเชื่อดังกล่าว ซึ่งบอกได้แต่เพียงว่าคนเฒ่าคนแก่บอกต่อกันมา

๔.๒.๒.๔.๒ ความเชื่อในตัวชินทั้งผืน

เชื่อว่าหากนำไปนุ่งห่มให้กับต้นไม้ผลต่างๆในสวน จะสามารถทำให้ติดผลตก ต้นใดที่ไม่เคยติดดอกติดผลก็จะติด ได้ผลผลิตดี ดังความคิดเห็นของปราชญ์ชาวบ้าน และผู้รู้ในชุมชน

...ในคืนวันดับ วันเป้ง หรือวันที่เกิดกบกินเดือนกินตะวันก็ได้ ให้เอาชินไปนุ่งไปห้อยกับต้นไม้ในสวน จะทำให้ติดหน่วยมาก ออกดอกออกผลนุก เพราะเชื่อว่าต้นไม้ที่ออกดอกออกหน่วยได้นั้น เป็นเหมือนกับแมงอึง ต้องเอาใจต้องใส่ต้องห้อย จะได้งาม ต้นไหนที่เป็นตัวผู้ใส่แล้วก็เป็นตัวเมีย ติดดอกติดผลตกดี...(นายจำลอง มาปิ้ง : สัมภาษณ์, ๑๓ เมษายน ๒๕๕๒)

...เขาบอกต่อกันมา แต่ยากี่ทำนะ เขาบอกว่าให้เอาชินไปนุ่งห่มต้นไม้ที่เป็นตัวผู้ ที่บ่ติดดอกติดผล ก็จะทำให้ติดหน่วยติดผล ส่วนต้นไม้ไหน ติดอยู่แล้ว แต่หน่วยบ่นักก็เอาไปนุ่งแล้วจะทำให้หน่วยตก เพราะนางต้นไม้ได้นุ่งได้ห้อย แล้งเป้งใจ ชอบ มีความสุขก็เลยออกหน่วยออกผลให้กับคน...(นางป้าน เหล็กมูล : สัมภาษณ์, ๑๓ เมษายน ๒๕๕๒)

จากการเสวนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกัน สรุปว่า ตัวชินทั้งผืนของไท-ยวนลับแลงนั้น เชื่อว่า หากนำไปนุ่งห่มให้กับต้นไม้ที่ไม่ติดผลก็จะทำให้ติดผล หากนำไปนุ่งห่มให้กับต้นไม้ที่ติดผลไม่ตกก็จะทำให้ติดผลตก ขายได้ราคา ซึ่งจะต้องนำไปนุ่งแต่งให้กับต้นไม้ในช่วงวันที่เกิดจันทรุปราคา และสุริยุปราคา หรือในช่วงคืนวันแรม ๑๔ ค่ำ และ ค่ำวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เท่านั้น

๔.๒.๒.๔.๓ ความเชื่อในลายผ้าจีนตีนจกไท-ยวนลับแลง

ในลายหลักแต่ละลายของชินตีนจกไท-ยวนลับแลงนั้น มีเรื่องของความเชื่อในลายหลักทั้ง ๔ ลาย ดังต่อไปนี้

๑) ลายหงส์ใหญ่

๑.๑) นอกจากหงส์เป็นสัตว์ที่มีลักษณะสวยงามแล้ว หงส์ยังเป็นสัตว์ที่สูงค่ามีความเชื่อว่าหงส์เป็นสัตว์มงคล โดยเฉพาะนิทานชาดกทางพระพุทธศาสนาในหนังสือธรรม(ใบลาน

นิทานชาดกในพระพุทธศาสนา) เรื่องหงส์คำราชบุตร และพญานกเลิอกหัวหน้า ที่กล่าวถึงการเสวยพระชาติของพระพุทธเจ้าเป็นหงส์เพื่อบำเพ็ญบารมี

๑.๒) การสวมใส่ผ้าชั้นดินจกลายหงส์ใหญ่ เชื่อว่า เป็นลายชั้นที่สวมใส่แล้วจะทำให้เป็นที่รักใคร่ของคนทั่วไป ให้ผลด้านเมตตามหานิยม คนรักคนหลงคนชอบ เป็นที่เอ็นดูของผู้ใหญ่ เพราะหงส์เป็นสัตว์ที่มีคุณธรรม สวยงาม สง่า เป็นสัตว์ชั้นสูง

๑.๓) การใส่ชั้นดินจกลายหงส์ใหญ่หรือแม้แต่ลายอื่นๆ ไปร่วมงานมงคลพิธี ถือว่าเป็นการให้เกียรติกับเจ้าของงาน เนื่องจากเชื่อว่างานมงคลพิธีต่างๆ เช่น งานบวชนาค งานบุญกฐิน งานแต่งงาน เป็นงานที่มีความเป็นมงคล ดังนั้นจะมีเหล่าเทวดา นางฟ้า ลงมาร่วมในงาน การได้แต่งดาข้าวของครว้ใช้ ผ้าถุงผ้าห่ม จึงจำเป็นที่จะต้องใส่แต่สิ่งที่สวยงามเปรียบว่าตนเองก็เป็นเสมือนเทพบุตร เทพธิดา ที่มาร่วมงานมงคลนั้นด้วย

๒) ลายหงส์เครือ

๒.๑) เนื่องจากหงส์เป็นสัตว์ที่มีลักษณะสวยงาม หงส์ยังเป็นสัตว์ที่สูงค่า มีความเชื่อว่าหงส์เป็นสัตว์มงคล โดยเฉพาะนิทานชาดกทางพระพุทธศาสนาในหนังสือธรรม(ไบลานนิทานชาดกในพระพุทธศาสนา) เรื่องหงส์คำ ที่กล่าวถึงการเสวยพระชาติของพระพุทธเจ้าเป็นหงส์เพื่อบำเพ็ญบารมี

๒.๒) การสวมใส่ผ้าชั้นดินจกลายหงส์เครือเชื่อว่า จะมีอานุภาพทางด้านการปกป้องรักษา ปกป้องคุ้มครอง หายเจ็บหายไข้ เนื่องจากชั้นดินจกลายหงส์เครือนั้นเป็นลายที่มีหงส์ต่อดิดเนื่องกันไป ทำให้ดูว่ามีหงส์จำนวนมาก ซึ่งหงส์ในลายหงส์เครือที่มีอยู่เป็นจำนวนมากนี้จะช่วยดูแล ปกป้องคุ้มครองให้หายจากเจ็บไข้ ซึ่งมีความเกี่ยวเนื่องกับค่านิยมในการสวมใส่ เพราะลายหงส์เครือนี้ นิยมให้เด็กสาวแรกนุ่งเป็นผู้ใส่ อาจจะมาจากความต้องการดูแล ความเป็นห่วงเป็นใยของพ่อแม่ ผู้ปกครอง จึงให้บุตรสาวสวมใส่ลายหงส์เครือเพื่อการดูแลรักษาปกป้องคุ้มครอง

๒.๓) การใส่ชั้นดินจกลายหงส์เครือหรือแม้แต่ลายอื่นๆ ไปร่วมงานมงคลพิธี ถือว่าเป็นการให้เกียรติกับเจ้าของงาน เนื่องจากเชื่อว่างานมงคลพิธีต่างๆ เช่น งานบวชนาค งานบุญกฐิน งานแต่งงาน เป็นงานที่มีความเป็นมงคล ดังนั้นจะมีเหล่าเทวดา นางฟ้า ลงมาร่วมในงาน การได้แต่งดาข้าวของครว้ใช้ ผ้าถุงผ้าห่ม จึงจำเป็นที่จะต้องใส่แต่สิ่งที่สวยงามเปรียบว่าตนเองก็เป็นเสมือนเทพบุตร เทพธิดา ที่มาร่วมงานมงคลนั้นด้วย

๓) ลายหกข

๓.๑) เนื่องจากขอ หรือตะขอ หรือ ไม้ขอ เป็นเครื่องมือ หรืออุปกรณ์ที่มีไว้เพื่อใช้ในการงานทางด้านเกษตรกรรม รวมทั้งขั้ววัลย์ที่เกาะเกี่ยวของพืชพันธุ์ไม้ ดอกไม้ต่างๆนั้น เป็นเสมือน

ตัวแทนของความอุดมสมบูรณ์ การเพิ่มปริมาณ เพราะเชื่อว่าขณะนี้ จะสามารถเก็บเกี่ยวสติปัญญา ความรู้ ใหว่พริบต่างๆไว้ได้

๓.๒) การสวมใส่ผ้าชิ้นดินจกลายหกขอเชื่อว่า ผู้นุ่งจะมีสติปัญญาเฉียบแหลม เป็น ผู้รอบรู้ ปัญญาดี หัวไว เรียนรู้ง่าย เพราะ คำว่า หก ในภาษาท้องถิ่นของชุมชนบ้านท้องถับแล หมายถึงการวิ่ง ดังนั้นผู้ที่ใส่ผ้าชิ้นดินจกลายหกขอนี้ก็จะเป็นผู้ที่มีความกระตือรือร้น ปัญญาเฉียบ แหลม เรียนรู้ง่าย เรียนรู้ไวเหมือนกับอาการวิ่งที่รวดเร็ว

๓.๓) การใส่ชิ้นดินจกลายหกขอหรือแม้แต่ลายอื่นๆ ไปร่วมงานมงคลพิธี ถือว่า เป็นการให้เกิดติดกับเจ้าของงาน เนื่องจากเชื่อว่างานมงคลพิธีต่างๆ เช่น งานบวชนาค งานบุญกุฐิน งานแต่งงาน เป็นงานที่มีความเป็นมงคล ดังนั้นจะมีเหล่าเทวดา นางฟ้า ลงมาร่วมในงาน การได้แต่ง คาข้าวของครว้ใช้ ผ้านุ่งผ้าห่ม จึงจำเป็นที่จะต้องใส่แต่สิ่งที่สวยงามเปรียบว่าตนเองก็เป็นเสมือน เทพบุตร เทพธิดา ที่มาร่วมงานมงคลนั้นด้วย

๔) ลายแปดขอ

๔.๑) เนื่องจากขอ หรือตะขอ หรือ ไม้ขอ เป็นเครื่องมือ หรืออุปกรณ์ที่มีไว้เพื่อใช้ ในงานทางด้านเกษตรกรรม รวมทั้งขั้ววัลย์ที่เกาะเกี่ยวของพืชพันธุ์ไม้ ดอกไม้ต่าง ๆ นั้น เป็นเสมือน ตัวแทนของความอุดมสมบูรณ์ ความร่ำรวย การมีกินมีใช้ เพราะเชื่อว่าขณะนี้ จะสามารถเก็บเกี่ยว พืชผล โชคภาพวาสนา เงินทองของมีค่า ไว้ได้

๔.๒) การสวมใส่ผ้าชิ้นดินจกลายแปดขอเชื่อว่า ผู้นุ่งจะทำการค้าขายรุ่งเรือง (ชาวบ้านเรียกว่า หมาน) มีเงินมีทอง มีกินมีใช้ ไม่ยากจน เพราะขอทั้ง แปดนั้นจะช่วยเก็บ เกาะ กวาดเงินทอง เก็บโชคลาภ ทรัพย์สินสิ่งของมีค่าไว้ให้ผู้นุ่ง

๔.๓) การใส่ชิ้นดินจกลายแปดขอหรือแม้แต่ลายอื่นๆ ไปร่วมงานมงคลพิธี ถือว่า เป็นการให้เกิดติดกับเจ้าของงาน เนื่องจากเชื่อว่างานมงคลพิธีต่างๆ เช่น งานบวชนาค งานบุญกุฐิน งานแต่งงาน เป็นงานที่มีความเป็นมงคล ดังนั้นจะมีเหล่าเทวดา นางฟ้า ลงมาร่วมในงาน การได้แต่ง คาข้าวของครว้ใช้ ผ้านุ่งผ้าห่ม จึงจำเป็นที่จะต้องใส่แต่สิ่งที่สวยงามเปรียบว่าตนเองก็เป็นเสมือน เทพบุตร เทพธิดา

๔.๒.๒.๕ ค่านิยมในผ้าชิ้นดินจกไท-ยวนลัับแลง

ผลจากการจัดเวทีแสดงความคิดเห็นของปราชญ์ชาวบ้าน ผู้รู้ และอดีตผู้ที่ทอและผู้ ที่สวมใส่อยู่ผ้าชิ้นดินจกไท-ยวนลัับแลง พบว่ามีค่านิยมในผ้าชิ้นดินจกไท-ยวนลัับแลง ดังนี้

๔.๒.๒.๕.๑ ค่านิยมในการทอ การใช้ชิ้นดินจกลายหงส์ใหญ่

๑) นิยมใส่ในงานบุญพิธี เช่น งานบวช งานแต่งงาน งานทอดผ้าป่า งานทอดกฐิน

๒) ผู้ที่นิยมสวมใส่อยู่ในวัยกลางคน แม่เรือน แม่เลี้ยง(หญิงที่มีฐานะร่ำรวย) เป็นการบ่งบอกสถานภาพทางสังคมในชุมชนอีกด้วย ว่าผู้ทอหรือผู้ใช้นั้นจะต้องเป็นคนที่พอจะมีฐานะ เป็นที่รู้จัก นับหน้าถือตาของคนในชุมชน

๓) รับแขกบ้านแขกเมืองหรือ พระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์

๔.๒.๒.๕.๒ ค่านิยมในการทอ การใช้ชิ้นดินจกลายหงส์เครือ

๑) นิยมสวมใส่ไปในงานบุญเหมือนกับลายหงส์ใหญ่

๒) จะใส่ลายหงส์เครือเป็นลายพื้นฐานในการทอลายหงส์ใหญ่และลายอื่น ๆ ด้วย

๓) ลายหงส์เครือจะนิยมสวมใส่ในวัยสาวรุ่น (อายุ เด็กเล็ก – ๑๘ ปี โดยประมาณ)

เพราะดินชั้นมีขนาดแคบกว่าหงส์ใหญ่จึงเหมาะการสวมใส่ทั้งยังเป็นลายหงส์พื้นฐานที่ใช้ในการฝึกหัดให้กับเด็กรุ่นสาวเพื่อเรียนทอลายหงส์ในขั้นสูงซึ่งก็คือการทอลายหงส์ใหญ่ที่ถือว่ามีความยากลำบากมากขึ้น ต่อไป ดังนั้นลายหงส์เครือ จึงเป็นที่นิยมใช้ของสาวแกรุ่นเป็นส่วนมาก

๔) ใส่ไปต้อนรับแขกบ้านแขกเมือง หรือ พระมหากษัตริย์ และ พระราชวงศ์

๔.๒.๒.๕.๓ ค่านิยมในการทอ การใช้ชิ้นดินจกลายหกอ

๑) สวมใส่ในงานบุญพิธีมงคลเหมือนกับลายหงส์ใหญ่ และ ลายอื่นๆ

๒) ใส่ไปต้อนรับแขกบ้านแขกเมือง หรือ พระราชวงศ์ในพระมหากษัตริย์

๓) ลายหกอเป็นลายขอพื้นฐานที่ใช้ในการฝึกหัดให้กับเด็กรุ่นสาวเพื่อเรียนทอขอในขั้นสูงซึ่งก็คือการทอลายแปดขอที่ถือว่ามีความยากลำบากมากขึ้น ต่อไป ดังนั้นลายหกอ จึงเป็นที่นิยมใช้ของสาวแกรุ่นเป็นส่วนใหญ่

๔) ผู้ที่นิยมใส่ คือ วัยสาว เนื่องจากดินชั้นแคบ และด้วยรูปร่างของคนวัยสาวที่มีรูปร่างอวบอ้วน จึงสามารถนุ่งชิ้นลายหกอได้เหมาะและสวยงามกว่าผู้ที่มีอายุขึ้นมา

๔.๒.๒.๕.๔ ค่านิยมในการทอ การใช้ชิ้นดินจกลายแปดขอ

๑) จะนิยมใส่ในงานบุญพิธี เช่น งานบวช งานแต่งงาน งาน ทอดผ้าป่า งาน

ทอดกฐิน ฯลฯ

๒) ในอดีตผู้ที่นิยมสวมใส่อยู่ในวัยกลางคน แม่เรือน แม่เลี้ยง เป็นการบ่งบอกสถานภาพทางสังคมในชุมชน ว่าผู้ทอหรือผู้ใช้นั้นจะต้องเป็นคนที่พอจะมีฐานะ เป็นที่รู้จัก นับหน้าถือตาของคนในชุมชน

๓) รับแขกบ้านแขกเมืองหรือ พระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์

จากการเก็บข้อมูลเรื่องภูมิปัญญาของผ้าชิ้นดินจกไท-ยวนลับแล ซึ่งมีเอกลักษณ์ที่เป็นเฉพาะของชุมชน สามารถสรุปเป็นตารางแสดงรายละเอียดข้อมูลภูมิปัญญาผ้าชิ้นดินจกไท-

ขวนลับแลง ของชุมชนบ้านท้อลับแล ในด้านคติความเชื่อ ค่านิยม และตำนานมุขปาฐะที่เกี่ยวข้อง
ผ้าและลายผ้าขึ้น ได้ดังตาราง ดังนี้

ลายหงส์ใหญ่	ลายหงส์เครือ
ลายแปดขอ	ลายหกขอ

รูป ๔.๔๑ แสดงภาพลายผ้าขึ้นดินจกโบราณไท-ขวน ลับแลง(ลายหลัก)

ตาราง ๔.๑ แสดงข้อมูลภูมิปัญญาผ้าขึ้นดินจกไท-ขวนลับแลง ด้านที่มา และคติความเชื่อ

ที่มา	ลาย
- จากนิทานชาดก/นิทานท้องถิ่น/หนังสือธรรม	หงส์ใหญ่ และ หงส์เครือ
- จากตะขอมไม้ อุปรกรณ์ในการทำการเกษตร/ขอมมือเครือเถาวัลย์ เครือดอกไม้ ผักกูด ต่างๆ	แปดขอ และ หกขอ
คติความเชื่อ	ลาย
- นุ่งในงานบุญงานมงคล ถือว่าให้เกิดริ้วเจ้าของงานและเป็นเสมือนนางฟ้า เทพธิดา ลงมาร่วมงานมงคลถือเป็นการขอมบุญ(ร่วมทำบุญ)ด้วย	หงส์ใหญ่ หงส์เครือ แปดขอหกขอ
- นุ่งแล้วจะมีเมตตามหานิยม คนรักคนหลง คนเอ็นดู	หงส์ใหญ่
- นุ่งแล้วจะหายจากการเจ็บไข้ได้ป่วย มีร่างกายแข็งแรง สุขภาพดี	หงส์เครือ
- นุ่งแล้วจะมีสติปัญญาเฉียบแหลม ไหวพริบดี ปัญญาไว ว่อนอนสอนง่าย	หกขอ
- นุ่งแล้วจะค้าขายหมาน(ค้าขายรุ่งเรือง) มีเงินมีทอง ร่ำรวย มีโชคลาก ไม่จน	แปดขอ
- เวลาขึ้นให้เอาลูกขึ้น(ตะเข็บของขึ้น)ไว้ด้านหลังเพราะเชื่อว่าจะ ป้องกัน การตุ้การลง (ถูกไสยหรือสิ่งชั่วร้าย)ได้	ขึ้นทุกชนิดที่มีลูกขึ้น

ตาราง ๔.๒ แสดงข้อมูลภูมิปัญญาผ้าขึ้นตีนจกไท-ยวนลับแลง ด้านค่านิยม

ค่านิยม	ลาย	
- นุ่งในงานบุญงานมงคลพิธีสำคัญ เช่น งานบุญกฐิน งานบวช งานแต่งงาน ฯลฯ	หงส์ใหญ่ แปดขอ	หงส์เครือ หกขอ
- ใช้นุ่งต้อนรับแขกบ้านแขกเมือง เจ้าฟ้ามหาจักรี	หงส์ใหญ่ แปดขอ	หงส์เครือ หกขอ
- ผู้นุ่งอยู่ในวัยกลางคน	หงส์ใหญ่	แปดขอ
- ผู้นุ่งอยู่ในวัยสาวรุ่น	หงส์เครือ	หกขอ
- ลายที่ใช้เป็นแบบฝึกหัดขั้นต้นของการทอผ้าลายที่ยากขึ้นไป	หงส์เครือ	หกขอ
- ลายที่ถือว่าทำยากและมีราคาแพงมาก	หงส์ใหญ่	แปดขอ
- ลายที่แม่เลี้ยง(คนมีฐานะ ร่ำรวย มีหน้ามีตาในสังคม)นิยมนุ่ง	หงส์ใหญ่	แปดขอ

ตาราง ๔.๓ แสดงข้อมูลภูมิปัญญาผ้าขึ้นตีนจกไท-ยวนลับแลง ด้านวรรณกรรมมุขปาฐะ
ที่เกี่ยวข้องกับผ้าขึ้นตีนจก

ตำนาน/เรื่องเล่า/วรรณกรรมมุขปาฐะ	ลาย	
- เจ้าหงส์คำราชบุตร	หงส์ใหญ่ หงส์เครือ	
- พญานกเลื้อยหัวหน้า	หงส์ใหญ่ หงส์เครือ	
- ตำนานการสร้างเมืองลับแล/นางสุมาลี สุมาลาผู้เริ่มประดิษฐ์ผ้าขึ้น ตีนจก	หงส์ใหญ่ แปดขอ	หงส์เครือ หกขอ